Univerzita Pardubice

Fakulta restaurování

Jiráskova 3, 570 01 Litomyšl

Restaurování pravé části sgrafita *„Bitva u Milvijského mostu“* na II. nádvoří Státního zámku v Litomyšli

Bakalářská práce

2024 Adéla Beránková

Univerzita Pardubice
Fakulta restaurování
Akademický rok: 2023/2024

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení:	**Adéla Beránková**
Osobní číslo:	**R20007**
Studijní program:	**B0222A310001 Restaurování a konzervace děl hmotného kulturního dědictví**
Specializace:	**Nástěnná malba, sgrafito a mozaika**
Téma práce:	**Restaurování sgrafitové výzdoby na části výjevu s námětem bitvy u Milvijského mostu na druhém nádvoří zámku v Litomyšli.**
Zadávající katedra:	**Ateliér restaurování malby a sgrafita**

Zásady pro vypracování

V bakalářské práci student dokládá, že je schopen samostatně provést samostatný restaurátorský zásah. Adéle Beránkové byl přidělen úsek figurální sgrafitové výzdoby jihovýchodní fasády druhého nádvoří zámku v Litomyšli. Jedná se o část bitevní scény "Bitva u Milvijského mostu" ve středové části fasády na pravé straně.

Sgrafitová výzdoba fasády vznikala v letech 1575–1580 s částečnou pozdější barokní úpravou. Dílo prošlo v průběhu staletí řadou oprav a restaurátorských zásahů, které spoluutvářejí jeho současný vzhled. Restaurátorský zákrok z let 1984–1988, při kterém došlo k výtvarnému doplnění řady míst, je chápán jako legitimní a hodnotná součást památky. I přes četné opravy nese sgrafitová výzdoba nové známky poškození. Dochází k erozi povrchu a úbytkům vrchních bílých nátěrů, zároveň jsou omítkové vrstvy rozrušené ve struktuře. Na vyčleněném úseku se nachází rozsáhlá dutina, v níž je omítka oddělená od podkladu, i řada drobnějších dutin a defektů. Z výtvarného hlediska se vyčleněný úsek vyznačuje řadou odchylek a dezinterpretací sgrafitové realizace vůči možným grafickým předlohám. Studium dostupných grafických předloh a jejich srovnání se současnou podobou sgrafita tvoří důležitou část bakalářské práce.

Na přiděleném úseku studentka provede restaurátorský průzkum zaměřený na studium původní techniky, odlišení pozdějších zásahů a zjištění a posouzení stavu díla a jeho poškození. Studentka vyhodnotí zjištění získaná průzkumem in-situ společně s informacemi získanými studiem literatury a pramenů a případnými laboratorními analýzami. Umělecko-historický průzkum bude zaměřen na studium dostupných grafických předloh. Přínosem bakalářské práce bude výtvarné vyznačení posunů v provedení sgrafita oproti předlohám. Na základě vlastního vizuálního průzkumu a dostupných informací se studentka pokusí zhodnotit, zda k posunu došlo již v původní realizaci nebo následkem pozdějších výtvarných vstupů do památky.

Na základě restaurátorského záměru, závazného stanoviska a diskusí s vedoucím práce, vedoucím ateliéru (zodpovědný restaurátor), zástupcem investora a pracovníky památkové péče studentka vypracuje detailní návrh na restaurování, který bude následně schválen. Podle schváleného návrhu studentka provede komplexní restaurátorský zásah na přiděleném úseku. V rámci práce studentka nejprve provede potřebné zkoušky postupu prací. Průběh restaurování bude studentka průběžně konzultovat s vedoucím práce. Celý postup prací bude fotograficky dokumentován. Nedílnou součástí bakalářské práce je vyhotovení restaurátorské dokumentace. Veškeré práce na přiděleném úseku budou dokončeny do konce července 2024, stejně jako bude k tomuto termínu odevzdán finální text bakalářské práce včetně všech obrazových, grafických, případně i jiných příloh vedoucímu práce. Po formální stránce studentka dodrží zásady psaní bakalářských prací na FR UPCE.

Seznam doporučené literatury:

Seznam doporučené literatury:

1. Paolo Mora – Laura Mora – Paul Philippot, *Conservation of Wall Paintings*. London 1984.
2. Bohuslav Slánský, *Technika malby I a II*. Praha 2003.
3. Ivan Vaněček, *Nástěnné malby*. VŠCHT Praha 1997.
4. Jiří Zelinger a kolektiv, *Chemie v práce konzervátora a restaurátora*. Praha 1987.
5. Jaroslav Herout, *Slabikář návštěvníků památek*. Středisko památkové péče a ochrany přírody středočeského kraje, Praha 1980.
6. Ashurst John – Richard Ireland – John Steward – Alison Henry ed., *Practical Building conservation: Mortars, Renders and Plasters.* Farnham: Ashgate 2011.
7. Iain McCaig ed., *Practical Building Conservation: Conservation Basics*. English Heritage, London 2013.
8. Oldřich J. Blažíček – Jiří Kropáček, *Slovník pojmů z dějin umění: názvosloví a tvarosloví architektury, sochařství, malby a užitého umění.* Praha 2013.
9. James Hall – Jan Royt – Allan Plzák, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*. Praha 1991.
10. Roman Kubička – Jiří Zelinger, *Výkladový slovník: malířství, grafika, restaurátorství*. Praha 2004.
11. Emanuel Poche, *Umělecké památky Čech K/O.* Praha 1978.
12. Jiří Kroupa ed. – Jiří Báha – Petr Fidler – Tomáš Knoz – Zdeňka Vydrová, *Litomyšl, Zámecké návrší*. České dědictví Unesco, Praha 2017.
13. Pavel Waisser ed., *Sgrafita zámku v Litomyšli.* NPÚ ÚOP v Pradubicích, Litomyšl 2011.
14. Eliška Racková, *Zámek Litomyšl: Malá kniha o velkém stavení*. Litomyšl 2021.
15. Vladislava Říhová – Jiří Kaše – Pavel Waisser, *Sgrafito 16.-20. století: Výzkum a restaurování*. Fakulta restaurování Univerzity Pardubice 2009.
16. Zuzana Wichterlová, *Průzkum techniky renesančního sgrafita*. Univerzita Pardubice 2015.
17. Jan Vojtěchovský ed., *Sgraffito in Change: Original Realization vs. Secondary Interventions* (conference proceedings). Univerzita Pardubice 2022.

Odborná periodika:

- Zprávy památkové péče
- Průzkumy památek
- e-Monumentica
- Journal of the American Institute for Conservation
- Studies in Conservation
- Restauro

Internetové zdroje:

- https://primo.upce.cz/
- https://scholar.google.com
- https://www.researchgate.net/
- https://www.sciencedirect.com/
- https://aata.getty.edu/
- https://link.springer.com/

Vedoucí bakalářské práce: **MgA. Daniela Jakubů**
Ateliér restaurování malby a sgrafita

Datum zadání bakalářské práce: **30. listopadu 2023**
Termín odevzdání bakalářské práce: **6. srpna 2024**

L.S.

Mgr. BcA. Radomír Slovik
děkan

MgA. Zuzana Wichterlová
vedoucí ateliéru

V Litomyšli dne 12. července 2024

Prohlašuji:

Práci s názvem *Restaurování pravé části sgrafita „Bitva u Milvijského mostu“ na II. nádvoří Státního zámku v Litomyšli* jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Litomyšli dne 31. 7. 2024 Adéla Beránková

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucí práce MgA. Daniele Jakubů za ochotný přístup, odborné rady a trpělivé vedení. Děkuji rovněž MgA. Zuzaně Wichterlové, DiS za odborné konzultace a asistence MgA. Adéle Škrabalové za vedení během předchozích let studia. Děkuji MgA. et Mgr. Janě Waisserové a MgA. Kateřině Krhánkové za přínosnou pomoc obohacující konstruktivní rady i profesní zkušenosti. V neposlední řadě děkuji také mé rodině a blízkým přátelům, za jejich veškerou podporu během studijních let.

Název

Restaurování pravé části sgrafita „Bitva u Milvijského mostu“ na II. nádvoří Státního zámku v Litomyšli

Anotace

Tato bakalářská práce dokumentuje komplexní restaurátorský zásah na vymezeném úseku renesanční sgrafitové fasády na II. nádvoří Státního zámku Litomyšl. Vymezený úsek určený k restaurování se nachází v pravé části na výjevu *Bitva u Milvijského mostu*. Zásahu předcházelo provedení uměleckohistorického a restaurátorského průzkumu, který detailně popisuje původní techniku sgrafita a jeho současný stav. Předmětem průzkumu bylo taktéž porovnávání výsledného díla s grafickými předlohami. Textová část práce obsahuje obrazové a grafické přílohy.

Klíčová slova

sgrafito, Zámek Litomyšl, renesance, restaurování

Title

Restoration of the right section on the sgraffito "Battle at Milvijské mostu" situated on The II. courtyard of the Castle in Litomyšl

Annotation

This bachelor thesis is a documentation of the complex restoration intervention on a defined section of the Renaissance sgraffito facade on The second courtyard of the State castle in Litomyšl. The defined section intended for restoration is located in the right part of the *Battle on the Milvian Bridge* scene. The intervention was preceded by an art-historical and restoration survey, which describes in detail the original sgraffito technique and its current state. The subject of the survey was also the comparison of the resulting artwork with graphic designs. The text part of the thesis contains photographic and graphic documentation.

Keywords

sgraffito, Litomyšl Castle, Renaissance, restoration

Obsah

1 Úvod 13
2 Úvodní údaje 14
2.1 Lokalizace památky 14
2.2 Údaje o památce 14
2.3 Údaje o akci 15
2.4 Údaje o dokumentaci 15
3 Uměleckohistorický průzkum 17
3.1 Historický vývoj objektu 17
3.2 Stručný architektonický popis stavby 18
3.3 Popis díla a jeho námět 19
3.4 Grafické předlohy a analogie 20
3.5 Porovnání sgrafitového zpracování výjevu bitvy u Milvijského mostu s grafickými předlohami 21
3.6 Předchozí známé restaurátorské a konzervátorské zásahy 27
3.7 Shrnutí poznatků restaurátorského průzkumu z roku 2023 29
3.7.1 Cíle průzkumu 29
3.7.2 Stav poškození a jeho příčiny 29
3.7.2.1 Stav zdiva a zdící malty 29
3.7.2.2 Současný stav renesančních omítek a jejich poškození 29
3.7.2.3 Současný stav renesančního bílého nátěru 30
3.7.2.4 Současný stav vysprávek a tmelů 30
3.7.2.5 Současný stav druhotných barevných vrstev 30
3.7.2.6 Současný stav díla, poškození a jeho příčiny 31
4 Vizuální průzkum 32
4.1 Vizuální průzkum v rozptýleném i ostrém bočním viditelném světle 32
4.2 Perkusní průzkum 34
5 Komplexní vyhodnocení průzkumu 36

5.1 Popis původní techniky 36
5.1.1 Původní technika renesančních sgrafit 36
5.1.2 Původní technika barokních sgrafit – oprava po požáru 1635 37
5.2 Historické opravy 19. a 20. století – před zásahem v 80. letech 37
5.2.1 Restaurátorský zásah 1984–1987 - Zoubek, Boštík, Palcr, Podhrázský 38
5.2.2 Zajištění 2011 – Jan Vojtěchovský, Fakulta restaurování UPCE 38
5.3 Shrnutí výsledků přírodovědného průzkumu 39
6 Zkoušky technologií a jejich vyhodnocení 40
6.1 Zkoušky čištění a jejich vyhodnocení 40
6.2 Zkoušky konsolidace a jejich vyhodnocení 40
6.3 Shrnutí výsledků 41
7 Koncepce restaurátorského zásahu 42
8 Návrh na postup prací 43
8.1 Preventivní konzervace 43
8.2 Postup konzervace renesančních omítek 43
8.2.1 Čištění 43
8.2.2 Revize historických vysprávek 44
8.2.3 Sanace biologického napadení 44
8.2.4 Odsolování 44
8.2.5 Ošetření statických trhlin 44
8.2.6 Tmelení a retuš 44
9 Dokumentace restaurátorského zásahu 45
9.1 Postup restaurátorských prací 45
9.1.1 Konsolidace otevřených povrchových defektů 45
9.1.2 Injektáž dutin 45
9.1.3 Čištění 46
9.1.4 Redukce bílého nátěru 47
9.1.5 Strukturální konsolidace 47
9.1.6 Tmelení 48

9.1.7 Retuš 48
9.1.8 Použité materiály 49
9.1.8.1 Injektáž 49
9.1.8.2 Konsolidace 49
9.1.9.3 Čištění 50
9.1.8.4 Tmelení 50
9.1.8.5 Retuš 50
9.2 Doporučený režim památky (pokyny pro údržbu) 51
10 Závěr 52
11 Seznam použité literatury a pramenů 53
11.1 Seznam použité literatury 53
11.2 Seznam použitých pramenů 53
11.3 Seznam použitých online zdrojů 54
12 Seznam použitých zkratek 55
13 Přílohy 56
Seznam příloh 56
13.1 Příloha 1. Fotografická a obrazová dokumentace 57
Seznam obrázků 58
13.2 Příloha 2. Grafická dokumentace 108
13.3 Příloha 3. Závazné stanovisko 2021 117

1 Úvod

Předkládaná bakalářská práce je podrobnou dokumentací restaurátorského zásahu, která obsahuje komplexní průzkum památky a podrobný popis restaurátorského zásahu. Předmětem restaurování je úsek renesanční sgrafitové fasády II. nádvoří Státního zámku v Litomyšli. Na objektu v současnosti probíhají rozsáhlé stavební a restaurátorské práce.

Sgrafitová výzdoba na jihovýchodní fasádě druhého nádvoří představuje jeden z příkladů renesančního figurálního sgrafita, a to v rozsáhlém souboru sgrafitových fasád na zámku v Litomyšli. V roce 2023 byl vypracován Fakultou restaurování v Litomyšli restaurátorský průzkum společně s návrhem na restaurování, z něhož bylo v rámci restaurátorského zásahu čerpáno. V průběhu prací byly zjištěny nové poznatky, které byly do průzkumu následně doplňovány. Sgrafito je členěno do horizontálních pásů, dále dělených do jednotlivých polí. FR UPCE restauruje část fasády, na níž je situován úsek určený k restaurování. Vymezený úsek k restaurování se nachází na výjevu „*Bitva u Milvijského mostu“*, konkrétně v pravé části bitevní scény. Sgrafito bylo provedeno ve vápenné technice, během druhotných zásahů na díle byla omítka probarvována a upravována.

Bakalářská práce se dále podrobně zabývá průzkumem již zmíněného výjevu bitvy u Milvijského mostu. V rámci bádání jsou porovnávány již dohledané grafické předlohy s výsledným dílem. Předmětem dokumentace je také blíže analyzovat současný stav díla a určit příčiny jeho poškození. V průběhu restaurátorského zásahu byly vybrány vhodné pracovní postupy a materiály, jež byly použity pro obnovu díla. Součástí podrobné dokumentace restaurátorského zásahu je také fotografická a grafická dokumentace.

2 Úvodní údaje

2.1 Lokalizace památky

• Kraj: Pardubický

• Okres: Svitavy

• Adresa: Jiráskova 93, 570 01 Litomyšl

• GPS souřadnice: 49°52′24,38″ s. š., 16°18′45,54″ v. d.

• Objekt: Státní zámek Litomyšl

• Bližší určení místa popisem: jihovýchodní fasáda II. nádvoří

2.2 Údaje o památce

• Popis restaurovaného díla: renesanční sgrafitová fasáda

• Klasifikace památky: NKP, památka Světového dědictví UNESCO

• Rejstříkové číslo objektu v ÚSKP: 25761/3-2165

• Autor: Šimon Vlach a jeho dílna

• Sloh, datace: renesance 1575–1580

• Materiál, technika: sgrafito, vápenná omítka

• Restaurovaná část: pravá část výjevu *Bitva u Milvijského mostu*

• Rozměry restaurovaného díla: 3,12m^2

• Předchozí známé zásahy na díle:[1]

1830

1883

1906 Vilém Vondřejc (jedno pole)

1907–1909 Hans Viertelberger

1920 Jindřich Čapek

1935 Antonín Pochobradský (údržba)

[1] KRHÁNKOVÁ, Kateřina; MARČÍKOVÁ, Karolína; WICHTERLOVÁ, Zuzana. Dokumentace restaurátorského průzkumu sgrafita Státní zámek Litomyšl - 2. nádvoří. Litomyšl: Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování, 2023.

1943 Miroslav Böswart

1973 Václav Hlavatý, Miroslav Vajchr, Aloisie Viškovská, Petr Vitvar

1984–8 Olbram Zoubek, Václav Boštík, Stanislav Podhrázský, Zdeněk Palcr

2012 Jan Vojtěchovský, FR UPCE (konzervační zásah)

Předchozí známé restaurátorské průzkumy:

1984–87 - Dokumentace restaurátorských zásahů a průzkumů, které jsou v databázi NPÚ, lze dohledat na portálu https://iispp.npu.cz

2012 - Průzkum a zajištění figurální sgrafitové výzdoby jihovýchodní fasády 2. nádvoří zámku v Litomyšli, Ateliér restaurování nástěnné malby a sgrafita, Fakulta restaurování, Univerzita Pardubice, Litomyšl 2012

2023 - Dokumentace restaurátorského průzkumu sgrafita, Státní zámek Litomyšl - 2. nádvoří, Ateliér restaurování nástěnné malby a sgrafita, Fakulta restaurování, Univerzita Pardubice, Litomyšl 2023

2.3 Údaje o akci

• Vlastník památky, objednatel: Státní zámek Litomyšl, objekt ve správě NPÚ

• Památkový dohled: Ing. arch. Miloš Solař, Ph.D. (GŘ NPÚ), Mgr. Anežka Mikulcová, Ph.D. (GŘ NPÚ), Mgr. Jan Fiřt, Ph.D. (GŘ NPÚ), Mgr. Lukáš Veverka (GŘ NPÚ)

• Zhotovitel: Fakulta restaurování Univerzity Pardubice, Jiráskova 3, 570 01 Litomyšl,

email: dekanat.fr@upce.cz

• Na sousedních úsecích pracovali: BcA. Simona Kubasová

• Odborná spolupráce: Ing. Karol Bayer (KCHT FR), MgA. et Mgr. Jana Waisserová, MgA. Kateřina Krhánková, Mgr. Pavel Waisser, Ph.D., Ing. arch. Eliška Seifertová Racková

Zodpovědný restaurátor: MgA. Zuzana Wichterlová, DiS. (licence MK 48427/2015 OPP)

• Termín započetí a ukončení akce: duben–září 2024

2.4 Údaje o dokumentaci

• Dokumentaci vypracovala: Adéla Beránková

• Fotografie pořídila: Adéla Beránková

• Použitá snímací technika: Canon EOS 80D, Canon EOS 70D

• Počet stran textu dokumentace: *43*

• Počet vyobrazení ve fotografické a grafické dokumentaci: *80*

• Počet příloh: *3*

• Místa uložení dokumentace ve fyzické i digitální podobě: Archiv Fakulty restaurování Univerzity Pardubice, Jiráskova 3, 570 01 Litomyšl

3 Uměleckohistorický průzkum

Uměleckohistorický průzkum zahrnuje studium historických dokumentů, literatury a archivních materiálů, které poskytují cenné informace o původním účelu a využití památky. Zvláštní pozornost byla věnována také grafickým předlohám, které jsou neocenitelným zdrojem informací o uměleckých technikách, stylu a ikonografii díla. Tyto předlohy nejenže dokumentují estetické a technické aspekty, ale také odhalují možné inspirace výtvarných vlivů, které formovaly výsledné dílo. Součástí průzkumu bylo rovněž zkoumání historického kontextu vzniku památky, které se pojí s významnými historickými událostmi a osobnostmi. V kapitole *3.6 Předchozí známé restaurátorské a konzervátorské zásahy* jsou stručně vyjmenovány a popsány restaurátorské zásahy, které byly v minulosti na díle provedeny. Získané poznatky přispívají k lepšímu porozumění nejen historie a estetické hodnoty díla, ale také jeho významu pro současné i budoucí generace.

3.1 Historický vývoj objektu

Zámek Litomyšl se nachází ve městě Litomyšl, v Pardubickém kraji na východě Čech. Město Litomyšl je jedním z nejstarších kulturních center v Čechách, které vzniklo v blízkosti starobylého hradiště a hradu Slavníkovců. Město bylo významným obchodním uzlem mezi severovýchodní a jihovýchodní Evropou. Důležité postavení města bylo posíleno misijní činností sv. Klimenta a založením benediktinského kláštera. Ve 14. století (konkrétně roku 1344) bylo v Litomyšli zřízeno biskupství, které však zaniklo během husitských válek.[2] Rodina Pernštejnů[3] získala město v roce 1563 a pod jejich vládou město významně vzkvétalo.[4]

Zámek Litomyšl zažil svůj největší rozkvět v období renesance. V této době se stal centrem kulturního a společenského života. Jeho architektonický styl je typickým příkladem italské renesance přizpůsobené českému prostředí. Zámek je zdoben bohatými sgrafity a reliéfy, které dodávají stavbě jedinečný vzhled.

Nejstarší zmínky o historii zámku pochází z období mezi lety 1568 a 1581 za vlády Vratislava z Pernštejna. Stavba vznikla na místě původního hradu a měla sloužit jako reprezentativní sídlo významného šlechtického rodu Pernštejnů. Od započetí stavby zámku byl projekt veden italským architektem Janem Baptistou Avostalisem, který v Čechách pracoval na

[2] STEHLÍK, František. Zámek Litomyšl: komposiční studie. Česká architektura. Praha: Nakladatelství československých výtvarných umělců, 1957, s. 12

[3] Pernštejnové patřili mezi nejvýznamnější aristokratické rody v českých dějinách. Původ jejich rodu sahá do 13. století, kdy se usadili na hradě Pernštejn v dnešním Jihomoravském kraji. Jejich vzestup začal ve 14. a 15. století, kdy získávali stále více majetku a vlivu. KROUPA, Jiří; BLÁHA, Jiří; FIDLER, Petr; KNOZ, Tomáš a VYDROVÁ, Zdeňka. Litomyšl: Zámecké návrší. Světové památky UNESCO. Praha: Foibos Books, 2017. ISBN 978-80-88258-01-8. s. 21

[4] STEHLÍK 1957, s. 12

řadě významných staveb.[5] Jana Baptista Avostalis de Sala (Savosa)[6] byl italský stavitel, který pocházel z významné italské rodiny kameníků. Jan Baptista Avostalis se významně podílel na výzdobě interiérů zámku, tuto funkci po jeho smrti roku 1575 převzal Šimon Vlach, který prováděl nejen výzdoby interiérů, ale také sgrafitování na fasádě zámku.[7]

Největší vliv na zámek měl již zmíněný Vratislav z Pernštejna, který byl jedním z nejvýznamnějších šlechticů své doby a který inicioval výstavbu zámku. Vratislav z Pernštejna investoval také do rozvoje města. Po smrti jeho a jeho manželky Marie Manriquez de Lara se město transformovalo na pokrokovou a svobodnou komunitu. Další významnou osobností byl jeho synovec, Jan z Pernštejna, který pokračoval v rozvoji zámku a udržoval jeho kulturní a společenskou prestiž. Litomyšl zůstala důležitým kulturním a hospodářským centrem navzdory změnám ve vlastnictví.[8] Po Pernštejnech se na správě zámku podílely i další šlechtické rody, například Trauttmansdorffové, kteří vlastnili zámek v 17. století a provedli barokní úpravy především v interiérech zámku, a Thurn-Taxisové, kteří přispěli k dalšímu rozvoji zámku v 19. století.[9] Zámek Litomyšl byl prohlášen národní kulturní památkou v roce 1962[10] a následně v roce 1999 byl zapsán na seznam světového dědictví UNESCO.[11]

3.2 Stručný architektonický popis stavby

Litomyšlský zámek s okolními zahradami a hospodářskými budovami představuje významný architektonický soubor s prvky z různých historických období. Zámek je situován severovýchodně od městského centra Litomyšle, kde mělké údolí řeky Loučné přechází ve vyšší terén. Základy zámku obsahují prvky starších staveb, včetně románského a renesančního opevnění.[12] Renesanční podoba zámku v Litomyšli je srovnávána s dalšími významnými stavbami, jako jsou zámky v Moravském Krumlově nebo Bučovicích.[13]

Zámecká zahrada a hospodářské budovy zámku byly upraveny především v období baroka. Barokní architekt František Maxmilián Kaňka prodloužil rovinu zámku vysokým násypem až do blízkosti města, což umožnilo stavbu vysoké opěrné zdi.[14]

---

[5] V letech 1545-1559 se podílel na stavbě Belvedéru, v roce 1548 na přestavbě zámku v Poděbradech, v letech 1554-1574 pracoval na zámku v Pardubicích a kolem roku 1562 v Brandýse a Lysé nad Labem.

[6] „Caesareae Majestatis supremus architector aedificator“ nápis z jeho náhrobku v Poděbradech, kde byl po jeho smrti uchován.

[7] STEHLÍK 1957, s. 14

[8] STEHLÍK 1957, s. 13

[9] Oficiální stránky Národního památkového ústavu. Online. Dostupné z: https://www.zamek-litomysl.cz/en

[10] Oficiální stránky Národního památkového ústavu. Online. Dostupné z: https://www.zamek-litomysl.cz/en

[11] Oficiální stránky UNESCO. Dostupné online z: https://whc.unesco.org/en/list/901

[12] STEHLÍK 1957, s. 16

[13] WAISSER, Pavel (ed.). Sgrafita zámku v Litomyšli. Litomyšl [i.e. Pardubice]: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Pardubicích, 2011. ISBN 978-80-904097-9-8. s. 13

[14] WAISSER 2011, s. 11

Hlavní čtyřkřídlá budova zámku má téměř pravidelný čtvercový půdorys a v severním nároží se nachází polygonální věž. Fasády zámku jsou hladké, bez výrazného členění, s dvojitými a trojitými okny uspořádanými symetricky v horizontálních i vertikálních liniích. Horizontální korunní římsa s lunetami zdůrazňuje plastickou povahu stavby. Vnitřní čtvercové nádvoří je lemováno hlavní budovou zámku.

Sgrafita zámku v Litomyšli představují důležitý výtvarný prvek a vycházejí z tradičních motivů, jež byly používány v italské renesanci. Architektonické detaily jako římsy a štíty ukazují vliv Vitruviových a Serliových teoretických prací.[15]

Architektonická dispozice uzavřeného arkádového nádvoří zámku je inspirována římskými vzory, konkrétně vzory starověkých patricijských domů. Tento vliv je vidět i v dalších zámcích v Čechách a na Moravě, kde se podobné architektonické prvky často objevují. Zámek v Litomyšli se tak řadí mezi významné příklady renesanční architektury v regionu. Zámecké sklepy obsahují kvádr románského obloučkového vlysu, zbytky gotických kleneb a renesanční prvky.[16] Při pohledu na střechy jsou viditelné různé typy štítů a věží, což také svědčí o složité stavební historii místa. Archeologické nálezy odhalily základy starších staveb, které byly později integrovány do novějších struktur.

Celkový vzhled a dispozice zámku v Litomyšli odrážejí vliv italské renesance a dokládají vysokou úroveň uměleckého a řemeslného zpracování v této době. Dnešní podoba zámku je významným příkladem architektonického vývoje od středověku až po baroko a empír, což jej činí jedinečným v kontextu české historické architektury. Sgrafita, architektonické detaily a celková koncepce zámku jsou výsledkem spolupráce mnoha významných architektů a umělců, kteří se na jeho stavbě podíleli.

3.3 Popis díla a jeho námět

Sgrafitová výzdoba, na které se nachází restaurovaný úsek, je umístěna na jihovýchodní fasádě druhého zámeckého nádvoří. Restaurovaný úsek je součástí výjevu *Bitva u Milvijského mostu*, tento výjev je vyobrazen v pravé části fasády, ve figurálním pásu se slunečními hodinami. Výjev je zobrazen v horizontální kompozici, přibližně v polovině výšky fasády. Ve výjevu bitvy u Milvijského mostu je zobrazena složitá figurální kompozice s velkým množstvím postav, které se navzájem překrývají. Jsou zde zobrazeny figury bojujících jezdců s koňmi a pěší vojáci s rytířskými zbrojemi. Hlavní postava Konstantina se nachází v pravé části figurální scény. Detailnějšímu popisu výjevu bitvy u Milvijského mostu je věnována

[15] WAISSER 2011, s. 11
[16] STEHLÍK 1957, s. 18

kapitola *3.5 Porovnání sgrafitového zpracování výjevu bitvy u Milvijského mostu s grafickými předlohami.*

3.4 Grafické předlohy a analogie

Za stěžejní malbu, ze které vychází další zrealizované grafické předlohy pro výjev bitvy u Milvijského mostu, je považována freska Raffaelovy školy, která se nachází v Konstantinově sále ve Vatikánských stanzích. Tato freska zobrazuje vítězství Konstantina Velikého nad tyranem Maxentiem u Milvijského mostu. Vatikánská freska byla objednána papežem Lvem X. a dokončena kolem roku 1524 pod vedením Giulia Romana, tři roky po Raffaelově smrti. Tato freska se stala záhy po svém dokončením stěžejním dílem, jehož kompozice byla následně podrobně studována mnohými umělci. Tato freska se stala inspirací pro mnoho umělců, kteří kopírovali její kompozici, včetně Cornelise Corty a Pierrea Woeirota de Bouzey v 16. století.[17] Grafické zpracování této kompozice pochází pravděpodobně z prostředí antverpských grafických dílen, konkrétně z kresby Franse Florise (1519-1570), který kopíroval antické sochy a fresky soudobých italských mistrů. Florisova díla, která přenášela tyto klasické motivy do severoevropského umění, pravděpodobně ovlivnila další umělce, kteří se inspirovali jeho pracemi při vytváření grafických předloh.[18] Detailnější pozornost je námětům v souvislosti s jejich grafickými předlohami věnována v kapitole *3.4 Grafické předlohy a analogie.*

Cornelis Cort (1533-1578) byl nizozemský grafik, který pracoval v Itálii a vytvořil rytiny přesně kopírující vatikánské fresky, včetně Raffaelovy fresky. Jeho rytina, vydaná kolem roku 1601 Hieronymem Cockem, zahrnuje kopii fresky. Ve středu fresky se nachází popis *"Franciscus Julius, inventor"*, což odkazuje na Franse Florise a jeho kresbu, která byla přepracovaná do grafiky Cornelisem Cortem. Tato rytina je v knize Pavla Waissera nazývána pouze mezistavem, tudíž není zdrojem hlavní předlohy pro litomyšlské sgrafito.[19]

Pierre Woeirot de Bouzey (1532-1599) byl francouzský grafik, který také vytvořil rytiny inspirované Raffaelovou freskou. Jeho díla zahrnovala drobné změny oproti původní fresce, například ve zbroji vojáků. Tato grafika mohla být další důležitou předlohou pro sgrafito na litomyšlské fasádě, toto zobrazení doplňuje kompozici díla o veduty města v pozadí. Další inspirací byl anonymní grafický list z druhé poloviny 16. století, který je obsažen v Roschmannově sbírce na Ambrasu. Tento list zobrazuje stejnou kompozici a byl znám díky Ferdinandovi Tyrolskému a jeho vazbám na umělce a sběratele.[20]

[17] WAISSER 2011, s. 41
[18] WAISSER 2011, s. 41
[19] WAISSER 2011, s. 41
[20] WAISSER 2011, s. 41

V průběhu průzkumu provedeného v roce 2023 byla nalezena nejpřesnější grafická předloha pro výjev bitvy u Milvijského mostu. Ing. arch. Eliška Seifertová Racková dohledala tuto předlohu, která je rytinou od Monogramisty SK z 16. století (mp. Caes. Constantinus prostrato ad pontem Milvium tyranno Maxentio post graviss, Monogramista SK, rytina, 16. stol. Rijksmuseum Amsterdam).[21] Grafika je považována za nejpřesnější, z důvodu velmi podobné kompozice, která byla přenesena na sgrafitovou výzdobu. Taktéž rytířské zbroje a jednotlivé zobrazení postav na sgrafitu velmi přesně odpovídá této grafice. Blížšímu porovnání sgrafitové výzdoby a grafické předlohy je věnovaná následující kapitola *3.5 Porovnání sgrafitového zpracování výjevu bitvy u Milvijského mostu s grafickými předlohami*.

3.5 Porovnání sgrafitového zpracování výjevu bitvy u Milvijského mostu s grafickými předlohami

Cílem této rozšířené kapitoly je bližší zaměření se na porovnání různých grafických předloh, které inspirovaly výjev *C3b Bitva u Milvijského mostu* na sgrafitové fasádě v Litomyšli, s finálním uměleckým dílem. Záměrem tohoto pozorování a bádání je určit, do jaké míry se grafická předloha odlišuje od konečného výsledku zobrazeného na fasádě a případně odhalit, jakými vlivy mohly být způsobeny realizované odchylky od předlohy. V rámci tohoto průzkumu byla podrobně pozorována kompozice, detaily a kresebné prvky jednotlivých předloh s výsledným sgrafitem, přičemž byla tato dvě vyobrazení navzájem porovnávána. V kapitole je detailněji popsána scéna bitevního pole společně s přesnější identifikací jednotlivých postav. Jednotlivé fenomény budou detailně popsány a graficky zpracovány v příloze Grafická dokumentace.

Hledáním grafických předloh k výjevu *Bitva u Milvijského mostu* se již v minulosti podrobně zabývali Mgr. Pavel Waisser, Ph.D.,[22] a Ing. arch. Eliška Racková[23]. V průběhu bádání bylo nalezeno několik grafických zpracování tohoto výjevu, přičemž se za primární zdroj vzniku těchto grafik považuje již zmíněná Raffaelova freska v Konstantinově sále ve Vatikánu (1517-1524). Toto vyobrazení obsahuje výtvarné zpracování klíčových okamžiků námětu, včetně Konstantina vedoucího své vojsko k bitvě. Za nejpřesnější grafické zpracování, které mohlo být přímým námětem pro zhotovení sgrafita, je považována rytina od Monogramisty SK z 16. století. Zobrazení této rytiny s porovnáním sgrafitové výzdoby je publikováno v knize *Zámek Litomyšl: malá kniha o velkém stavení*.[24]

[21] KRHÁNKOVÁ, MARČÍKOVÁ, WICHTERLOVÁ 2023, s. 46
[22] WAISSER 2011, s. 41
[23] SEIFERTOVÁ RACKOVÁ, Eliška. Zámek Litomyšl: malá kniha o velkém stavení. [Litomyšl]: město Litomyšl, 2021. ISBN 978-80-907947-4-0.
[24] SEIFERTOVÁ RACKOVÁ 2021, s. 52

Na výjevu bitvy u Milvijského mostu je zobrazena scéna s velkým množstvím postav, které se navzájem překrývají. Dílo klade důraz na dramatické scény a detaily bitevního pole. Na grafické předloze od Monogramisty SK z 16. století lze vidět bitevní scénu zobrazenou ve velmi složité figurální kompozici. Rytina velmi detailně zpracovává zrcadlově obrácenou Raffaelovu fresku. Ve středu výjevu lze spatřit hlavní postavu císaře Konstantina v rytířské zbroji, přičemž je Konstantin odlišen od zbytku postav císařskou korunou. Císař Konstantin je zobrazen jako jezdec na koni držící v levé ruce kopí. V popředí levé části rytiny je zobrazena voda, v níž jsou některé z postav částečně potopeny. Dvě z postav na tomto úseku jsou ve vodě zobrazeny společně se svými koňmi. Jednu z postav, která se v popředí výjevu potápí společně se svým koněm, lze identifikovat jako postavu tyrana Maxentia. Tato postava má na hlavě taktéž korunu, což odkazuje na jeho postavení v podobě protivníka Konstantina Velikého.[25] Postava je zobrazena jako topící se ve vodě, což může být odkazem k jeho porážce. Voda, jež se nachází v dolní levé části výjevu, je oddělena od pevniny útesem, na němž stojí v pozadí lukostřelci se svými šípy. Na vodě lze spatřit také dvě lodě společně s množstvím bojovníků v rytířských zbrojích, kteří proti sobě bojují. V pozadí levé části rytiny je zobrazen most, na kterém se utkává skupina pěšců i jezdců na koních. V pravé části bitvy je zobrazeno velké množství bojovníků. Většina bojovníků je zobrazena na koni ve zbroji a s různými rytířskými nástroji. Postavy rytířů jsou oděni do zbrojí a helem různého typu včetně plátové zbroje. Padlé postavy jsou často zobrazeny bez helmy. Postavy ve svých rukách často drží kopí, meče, dýky a obranné štíty, v pozadí jsou zobrazeni trubači s polnicemi. V dolní levé části bitevní scény jsou některé postavy zobrazeny ležící na zemi, v polohách naznačujících jejich porážku. Některé postavy bojovníků drží vztyčené standarty, které se vzhledově velmi podobají standartám římské armády.[26] Dvě standarty lze spatřit v blízkosti postavy Konstantina, další jsou viditelné také u postav bojovníků na mostě. Na kopci v pozadí za bitevní scénou lze v dálce pozorovat kresebné naznačení města s budovami. Ve stejné úrovni, v dáli nad Konstantinem, lze vidět také malou bitevní scénu.

---

[25] ***Maxentius*** byl římský císař, který vládl v západní části Římské říše od roku 306 do roku 312. Byl synem bývalého císaře Maximiana a získal moc během období politických nepokojů po abdikaci svého otce. Jeho vláda byla charakterizována autokratickým stylem a častými konflikty s ostatními římskými vládci, včetně Konstantina Velikého. Maxentius je často zobrazován s korunou, aby byla zdůrazněna jeho císařská autorita a legitimita. Koruna symbolizuje jeho postavení jako císaře a jeho nároky na trůn. Zobrazení Maxentia s korunou taktéž podtrhuje jeho roli v historickém kontextu jako vládce, jehož porážka byla klíčová pro vzestup Konstantina a následné šíření křesťanství. ODAHL, C. M. (2004). *Constantine and the Christian Empire*. Routledge.

[26] ***Labarum*** je vojenská standarta, kterou poprvé použil císař Konstantin Veliký po své významné vizi před bitvou u Milvijského mostu v roce 312. Podle legendy měl Konstantin vidění kříže na obloze s nápisem "In hoc signo vinces" ("V tomto znamení zvítězíš"). Na základě této vize nechal umístit symbol Chi-Rho (☧), první dvě písmena řeckého slova ΧΡΙΣΤΟΣ (Christos), znamenající "Kristus", na vojenské standarty a štíty svých vojáků. Toto rozhodnutí nejen přispělo k jeho vítězství nad Maxentiem, ale také označilo začátek širšího přijetí křesťanství. Římské říši, čímž se labarum stal symbolem křesťanské moci a vítězství. Encyclopaedia Britannica. (2023). Labarum. In *Encyclopaedia Britannica*. Dostupné z https://www.britannica.com

Grafická předloha se v celkovém měřítku kompozičně velmi podobá zhotovenému sgrafitu. V porovnání s rytinou lze na fasádě pozorovat některé odchylky, které se týkají posunutí kompozice. Odchylky lze také spatřit na postavách v podobě anatomických disproporcí. Níže jsou detailněji popsány jednotlivé nalezené fenomény, které jsou také graficky zpracovány a vyznačeny ve výjevu i v předloze. Cílem grafického zpracování je lépe pochopit způsobené odchylky a případně určit, z jakého důvodu vznikly. Při porovnávání jednotlivých fenoménů bylo odhaleno, že mnoho disproporcí pravděpodobně mohlo vzniknout již při realizaci sgrafitové výzdoby. Místa, na nichž se nachází disproporce, byla identifikována jako součást renesančních omítek. Většina odchylek tedy pravděpodobně vznikla již při přenosu kreseb na fasádu, nebo při přímé realizaci sgrafita. Na bitvě u Milvijského mostu byly v 80. letech minulého století zhotoveny pouze malé rekonstrukce, vyskytující se převážně v oblastech nad okny. Tyto rekonstrukce byly zhotoveny nad okny, tedy v dolních vodorovných pásech výjevu. V těchto oblastech byla omítka velmi degradovaná a v minulosti na těchto místech došlo k její úplné ztrátě. Degradace byla způsobena odstřiky vody a dalšími negativními povětrnostními vlivy. Na sgrafitové výzdobě se nachází pouze jedna rekonstrukce pocházející z tohoto zásahu, která výrazně zasahuje do figurální kompozice. Tento úsek je situován v dolní části úseku, jež byl vymezen k restaurování v rámci této práce (viz kapitola *3.6 Předchozí známé restaurátorské a konzervátorské zásahy*). V grafickém zpracování jsou vyznačeny zvlášť fenomény rekonstrukcí restaurátorského zásahu z 80. let a zvlášť úseky, na nichž došlo ke kresebnému posunu pravděpodobně již při samotné realizaci. Na sgrafitové výzdobě se také mohou nacházet místa, na nichž mohlo k dezinterpretaci nebo drobným výtvarným posunům (a snížení kvality výtvarného projevu) dojít v průběhu opakovaného obnovování vrchního bílého nátěru.

V následujících bodech jsou detailněji popsány odchylky od grafické předlohy objevující se na sgrafitové fasádě. Jednotlivé fenomény jsou vyznačeny v příloze *2. Grafická dokumentace.*

1. Odchylka se na tomto místě nachází v levém dolním rohu sgrafitové fasády. Na tomto úseku je zobrazena postava potápějící se ve vodě společně se svým koněm. Postava je v porovnání s grafickou předlohou v rámci výsledné kompozice výjevu výrazně posunuta doleva. Tato odchylka byla pravděpodobně způsobena úpravami kompozice na fasádě. Ruce této postavy se taktéž vyznačují anatomickými disproporcemi v podobě zkrácených předloktí.
2. Tato menší odchylka se týká postavy, jež padá z lodě do vody. Postava je k divákovi otočena zády, v oblastech dolních partií je zahalena do drapérie. V oblasti beder byla této postavě výrazně odhalena záda.

3. Na horizontu v podobě kopců se vyskytuje odchylka od grafické předlohy v podobě vynechání malé bitevní scény. Na předloze lze spatřit malou skupinu bojovníků, kteří se v dáli utkávají se svými soupeři, kdežto na zhotoveném sgrafitu tento výjev zcela chybí. Lze se domnívat, že tato odchylka mohla vzniknout vlivem pozdějších úprav sgrafitové fasády. V průběhu restaurátorských zásahů byl často obnovován bílý nátěr, pod nímž se mohla tato kresba ztratit. Z historických fotografií ale tuto skutečnost nelze s jistotou potvrdit.

4. Pod hlavní postavou Konstantina se nachází tři postavy, jež byly zobrazeny ležící na zemi. Na tomto úseku došlo k mírnému zkreslení jednotlivých postav, a to konkrétně na jejich hlavách. Jedna postava, zobrazena v dolní části, je částečně ponořena ve vodě pod útesem, z něhož padá. Tato postava je zobrazena vzhůru nohama a v oblasti jejího obličeje pravděpodobně došlo k mírné odchylce. Na obličejové části postavy zcela chybí naznačení brady, ústa postavy tedy splynula s jejím trupem. Hlavy všech těchto tří postav působí velmi zploštěle, přičemž při pozorování výjevu z přímé blízkosti byly tyto postavy těžko identifikovatelné. Z přímé blízkosti nebylo zcela jasné, které končetiny postavám náleží a jakým způsobem se vzájemně překrývají. Tento jev mohl být taktéž způsoben negativním vlivem oprav a restaurátorských zásahů, týkajících se převážně obnov bílého nátěru.

5. Na tomto fenoménu je vyznačena helma, která se na grafické předloze potápí ve vodě. Na zhotoveném sgrafitu zde došlo k mírnému posunu, z něhož při prvním pohledu není zcela jasné, o jaký objekt se jedná. Helma je na sgrafitu zobrazena v oblasti vody, do níž je částečně ponořena.

6. Tato postava je částečně skryta pod větším množstvím postav a koní. Je zobrazena vleže a vyznačuje se anatomickými disproporcemi zejména v oblasti trupu. Tato postava ve své levé ruce drží štít a její nohy jsou částečně zakryté ostatními figurami. Při pozorování na fasádě nebylo jednoduché odhalit, které končetiny této postavě náleží. Pravá noha postavy je výrazně zakryta a rytá kresba, která nohu definuje, v celkovém dojmu výrazně zaniká. V porovnání s grafickou předlohou bylo jednodušší identifikovat ryté kresby, které této postavě náleží.

7. V pravé horní části výjevu pravděpodobně došlo k doplnění kompozice o značné množství zbraní a nástrojů. Na grafické předloze se nachází prázdné pozadí, kdežto na fasádě lze pozorovat velké množství kopí. Mezi nástroji lze

nalézt dvě úderné zbraně (řemdih a cep), jejichž zobrazení mohlo být součástí významného historického kontextu českých dějin.[27] V mnoha případech nelze nástroje přiřadit k jednotlivým postavám a z kresebného zpracování není zcela jasné, odkud nástroje vyčnívají. Kopí jsou schovaná za shlukem postav, tento fenomén pravděpodobně vznikl se záměrem doplnění kompozice v pozadí intonaca colorata.

8. Na tomto fenoménu se vyskytuje postava, jejíž původní stínování pravděpodobně alespoň částečně zaniklo. Tento jev se opět dá odůvodnit vlivem druhotných zásahů na bílém nátěru. Z pohledu na sgrafitovou fasádu není při prvním pohledu jednoznačné, v jaké pozici se tato postava nachází. Toto je způsobeno částečným zánikem obličejové části postavy. V oblasti trupu bojovníka také zcela chybí naznačení svalů, které by blíže vykreslovaly trup s břichem.

9. Na tomto fenoménu jsou zobrazeny dvě hlavy, které lze z bezprostřední blízkosti pohledu na sgrafito těžko určit. Při porovnání s grafickou předlohou z tohoto úseku vyplynulo, že se jedná o zbroj jednoho z vojáků, a to oblasti nohou, konkrétně chráničů kolen.

10. Na tomto úseku se objevuje fenomén, na němž došlo k přeměně helmy. Dle porovnání s grafickou předlohou lze s jistotou usoudit, že na původní realizaci byla zobrazena helma, kdežto na současné výzdobě v této oblasti nalezneme prodloužený ocas koně. Na tomto úseku se nachází tmel zhotovený v 80. letech minulého století. Na omítce mohla zůstat residua z originální omítkové vrstvy, která naznačovala tvar kruhového charakteru. Na původní omítkové vrstvě jsou také viditelné náznaky šrafy, která původně mohla definovat zdobení helmy.

11. Tento fenomén je součástí úseku vymezeného k restaurování a je jeden z nejkomplikovanějších. Do anatomicky disproporční postavy částečně zasahuje tmel z 80. let. Při pohledu na sgrafitovou výzdobu postava zaniká a nelze přesně určit, v jaké poloze se nachází. Této postavě náleží dvě ruce, přičemž obě se jeví jako levé. Naznačuje to především rytá kresba v oblasti zápěstí obou rukou. Tento jev ale nebyl způsoben druhotnými zásahy, je součást původních

[27] ***Cep:*** Zbraň, pocházející ze zemědělského prostředí, sestávající z rukojeti a kloubem připojené těžké hlavy nebo klacku**.** Tyto zbraně se používaly k boji na blízko a byl navrženy tak, aby prorážely zbroj a poskytovaly drtivé údery, což je činilo účinnými proti obrněným protivníkům.

Řemdih: Zbraň podobná cepu, často s řetězem spojujícím rukojeť s údernou hlavicí.

Historický kontext: Tyto zbraně byly oblíbené zejména v Evropě během středověku a renesance. Byly často používány těžkými kavaleristy i pěchotou. V českých dějinách jsou tyto zbraně spojovány s husitskými válkami. Například palcát je známý jako zbraň Jana Žižky, vůdce husitských vojsk, což z něj činí významný symbol české vojenské historie.

renesančních omítkových vrstev. Další výrazná odchylka se na této postavě nachází v její obličejové části. Postavě také dle porovnání s grafickou předlohou náleží levá noha, která je částečně schovaná pod druhým bojovníkem s mečem. V celkovém dojmu postava působí nejednotně. Zásah na tomto úseku nám dokumentují historické fotografie z restaurátorského zásahu provedeného v 80. letech, které jsou součástí přílohy Obrazová dokumentace.

12. Na této oblasti se nachází postava, jež je při porovnání s grafickou předlohou zobrazena odlišně. Na grafické předloze je v podobných tvarech vyryta hlava společně s pravou rukou postavy, kdežto na sgrafitu se tato postava jeví jako klečící a je jasně definována její levou nohou. Na tomto úseku se vyskytuje nejvýraznější dezinterpretace předlohy. K tomuto posunu mohlo dojít již při realizaci sgrafitové výzdoby, protože se jedná o původní renesanční omítku.
13. Na posledním fenoménu je zobrazena postava s mečem. Postava je z velké části zakryta drapérií a její levá noha se v celkovém dojmu lehce ztrácí. Při pohledu na sgrafito je viditelná pouze vrchní část postavy se štítem. Štít této postavě ale nenáleží, což při prvotním pohledu není jasné. Štít není od postavy oddělen rytou linií a postava tak nemá jasně definovaný tvar.

V celkovém pojetí se grafická předloha výslednému sgrafitu velmi podobá. S velkou pravděpodobností se lze domnívat, že tato předloha nebo její blízká kopie mohla sloužit k vyhotovení sgrafita. Kompozice jednotlivých postav velmi odpovídá grafické předloze a došlo zde pouze k drobným odchylkám. Na sgrafitové výzdobě byla kompozice v levé části fasády posunuta pouze o jednu postavu a přidána o prvek hradeb, tím byla kompozice výrazně prodloužena. Hradby byly do kompozice pravděpodobně přidány za účelem vyplnění prázdného místa. Oproti grafické předloze je formát zhotoveného sgrafita mírně smrštěný. Toto porovnání lze vidět v *Příloze 2. Grafická dokumentace*, kde je zakreslena mřížka s přesnými rozměry.

Závěrem k této kapitole lze s jistotou konstatovat, že k odchylkám od grafické předlohy mohlo dojít již při původní realizaci, ale také vlivem druhotných zásahů. Druhotné zásahy na sgrafitové výzdobě v podobě tmelů se vyskytují primárně v dolních pásech, které byly degradovány vlivem odstřiků vody od okenních říms. Tyto zásahy byly podrobně zkoumány v souvislostech s dochovanými historickými fotografiemi. Na fotografiích z restaurátorského zásahu provedeného v 80. letech lze jednoznačně určit druhotné vysprávky a rozsáhlejší tmely. Nejmarkantnější dezinterpretace tohoto zásahu byla identifikována ve fenoménu označeném číslem 10. Z historických fotografií je patrné, že na tomto úseku byla v minulosti skutečně zobrazena helma. Z historických fotografií lze také jednoznačně usoudit, že na výjevu bitvy u Milvijského mostu došlo celoplošně k výrazné obnově bílého nátěru. Obnovou bílého nátěru

byly způsobeny drobné modelační změny postav. Postavy na celém výjevu působí ploše a nemají přesně definované svaly, což ubírá na jejich výsledné plasticitě. Nicméně je nutno podotknout, že většina disproporcí postav byla pravděpodobně způsobena již při realizaci originálního sgrafita. Původní disproporce, společně s odchylkami způsobenými druhotnými zásahy, způsobují na mnoha místech nečitelnost. Bitevní scéna je ve výsledku velmi dobře zachovaná a hlavní ryté linie definující tvary postav jsou srozumitelné. Bitevní scéna si přes všechny tyto fenomény ponechává svébytný, renesanční ráz. V porovnání s grafickou předlohou lze jednodušeji určit jednotlivé uspořádání postav. Bylo zjištěno, že na grafické předloze se objevují taktéž prvky, které s vysokou pravděpodobností nebyly na sgrafitu nikdy realizovány.

3.6 Předchozí známé restaurátorské a konzervátorské zásahy

První opravy sgrafita byly započaty již kolem roku 1571 na západním křídle zámku. Následný požár v roce 1635 vedl k výrazným opravám fasádových výzdob, důsledkem toho bylo odstranění některých částí sgrafita a přidání figurálních motivů do výzdoby. Tyto zásahy byly provedeny zejména na lunetové římse zámku.[28]

V roce 1775 byl zámek zasažen rozsáhlým požárem, který způsobil značnou část poškození druhého patra zámku a zničil rozsáhlou část krovů. V následujících šesti letech zde proběhly rozsáhlé opravy, při nichž byla fasáda se sgrafity zakryta tenkou vrstvou omítky. Odkrytá zůstala pouze fasáda na druhého nádvoří, na níž se dochovaly letopočty oprav 1830, 1883 a 1943.[29]

Mezi lety 1906 a 1920 byly provedeny další restaurátorské práce. V roce 1906 se podílel na restaurování fasády Vilém Vondrejc, jeho zásahy byly ale záhy považovány za nezdařilé, přičemž byla jeho další činnost zamítnuta. O dva roky později se na restaurování fasád podílel také Hans Viertelberger. Restaurátor Jindřich Čapek pracoval na obnově sgrafita v roce 1920.[30]

Ve 20. století, konkrétně v letech 1934-1935 proběhly na fasádě restaurátorské zásahy štukatéra Antonína Pochobradského. V restaurátorském průzkumu provedeném Fakultou restaurování z roku 2023 je zásah popisován následovně: *„Drobný zásah na sgrafitech (zajištění na pěti místech ve vnitřním nádvoří) doložený účtem.*“[31]

[28] WAISSER 2011, s. 21
[29] WAISSER 2011, s. 21
[30] WAISSER 2011, s. 21, 22
[31] KRHÁNKOVÁ, MARČÍKOVÁ, WICHTERLOVÁ 2023, s. 16

V roce 1943 byla zadána následující zajištění fasády: zajištění vrstvy omítek, doplnění vrstev hrubé omítky, zajištění a doplnění intonaca bianca pačokem a konzervace povrchu sgrafita kaseinovým roztokem. Tyto zásahy písemně dokládají rozpočty na restaurování společně se zápisy z prohlídek sgrafit z roku 1943. Na bitvě u Milvijského mostu proběhla také dle informací uvedených v průzkumu obnova rytých linií.[32] Opravy jižní fasády byly provedeny sochařem Miroslavem Böswartem, o deset let později proběhlo restaurování fasády západní.[33]

V roce 1973 proběhl další konzervátorský zásah, při kterém byl tehdejší stav sgrafitové fasády druhého nádvoří zámku považován za havarijní[34]. V restaurátorské dokumentaci je popsán technický stav sgrafitové výzdoby, přičemž mezi hlavní typy poškození byla zařazena degradace jádrové omítky, dutiny i puchýře a nedochování bílého nátěru (intonaca bianca).[35] Tímto zásahem byli pověřeni Václav Hlavatý, Miroslav Vajchr, Aloisie Viškovská a Petr Vitvar. Dle informací z knihy Pavla Waissera byl v pozdějších letech tento zásah popsán Olbramem Zoubkem jako nezdařilý. Při zajištění mělo dle jeho slov dojít k převrstvení povrchu sgrafit přefilcováním vápenným nátěrem.[36]

V roce 1984 byl započat doposud nejkomplexnější zásah na sgrafitových výzdobách zámku v Litomyšli, který trval do roku 1988. V rámci restaurátorských zásahů bylo renovováno východní průčelí, severní průčelí, třetí nádvoří, západní fasáda společně s jižní a druhé nádvoří. Poslední zásahy byly provedeny na konci 90. let, kdy byla obnovena sgrafitová výzdoba jižní fasády. Na restaurování sgrafitové výzdoby se v tomto období podíleli významní čeští výtvarníci té doby, a to Václav Boštík, Zdeněk Palcr, Stanislav Podhrázský a Olbram Zoubek. Jejich práce měla za cíl zachovat a obnovit původní vzhled zámku a respektovat historické postupy a materiály.[37]

Restaurátorské zásahy na zámku v Litomyšli byly rozsáhlé a kontinuální, zahrnovaly různé metody a techniky obnovy sgrafitové výzdoby. Cílem některých, výše zmíněných restaurátorských zásahů bylo odstranění nesprávně provedených oprav, návrat k původním technikám a materiálům a úsilí o zachování historického vzhledu zámku. Významní restaurátoři přispěli k obnově zámku a jeho fasád, což zahrnovalo jak konzervaci originálních prvků, tak i nové výplně a opravy. Podrobnější informace o restaurátorských zásazích jsou dostupné v knize

[32] KRHÁNKOVÁ, MARČÍKOVÁ, WICHTERLOVÁ 2023, s. 16
[33] WAISSER 2011, s. 22
[34] Stav sgrafita byl popsán skupinou restaurátorů, kteří kladli důraz zejména na rozsáhlou degradaci jádrové omítky, vzniklé dutiny i puchýře a nedochování bílého nátěru. Nejhorší stav popisují nad okenními římsami, které mají opačný sklon a zatéká za ně voda. Dále pak v horním pásu byl tehdejší stav fasády v pokročilém stádiu degradace, přičemž povrch fasády odpadával i při pouhém dotyku. Průzkum 2023, s. 17
[35] KRHÁNKOVÁ, MARČÍKOVÁ, WICHTERLOVÁ 2023, s. 17
[36] WAISSER 2011, s. 22
[37] WAISSER 2011, s. 22

Sgrafita Zámku Litomyšl od Pavla Waissera[38] a v restaurátorském průzkumu provedeném Fakultou restaurování z roku 2023.[39]

3.7 Shrnutí poznatků restaurátorského průzkumu z roku 2023

Ve shrnutí poznatků z průzkumu byla pozornost věnována především informacím, které se úzce vztahují k úseku vymezenému k restaurování v rámci této bakalářské práce, nebo se na něm přímo vyskytují.

3.7.1 Cíle průzkumu

V rámci průzkumu provedeného v roce 2023 proběhl vizuální průzkum, jehož součástí byl také sondážní průzkum. Technologický průzkum byl zaměřen na zjištění původní techniky včetně identifikování a popsání druhotných zásahů, byl zkoumán a analyzován také současný stav sgrafitové výzdoby a příčiny jeho poškození.[40] V jednotlivých krocích technologického průzkumu bylo provedeno měření vlhkosti a nasákavosti omítky, zkoumán byl také výskyt vodorozpustných solí a v závěrečné fázi průzkumu byly provedeny analýzy barevných omítkových vrstev.[41]

3.7.2 Stav díla a jeho poškození

3.7.2.1 Stav zdiva a zdící malty

Na fasádě nebylo odhaleno žádné větší místo zdiva, které by vykazovalo rozsáhlé poškození. Statické trhliny jsou přítomné v pravém rohu fasády a jsou viditelné v omítkových vrstvách.

3.7.2.2 Současný stav renesančních omítek a jejich poškození

Současný stav renesanční zdící omítky je dobrý, všeobecně se objevují spíše drobné defekty nad okenními stříškami. Jádrová omítka je na místech s velkými dutinami degradovaná a nepřilnavá k podkladu. Intonaco colorato vykazuje různé stupně poškození, včetně ztráty soudržnosti s jádrovou omítkou, což vede k tvorbě dutin a trhlin. Při průzkumu bylo zjištěno mnoho drobných defektů, jako jsou puchýře a degradované okraje rytých linií. Celkově se renesanční omítky dochovaly z 90 %, s výraznějším poškozením v oblastech nad stříškami, parapety a kolem okapů. Povrchová eroze omítek je považována za rozsáhlé poškození, přičemž

[38] WAISSER 2011, s. 21, 22, 23, 24
[39] KRHÁNKOVÁ, MARČÍKOVÁ, WICHTERLOVÁ 2023, s. 33, 34, 35, 36
[40] KRHÁNKOVÁ, MARČÍKOVÁ, WICHTERLOVÁ 2023, s. 25
[41] KRHÁNKOVÁ, MARČÍKOVÁ, WICHTERLOVÁ 2023, s. 26

se intenzita koroze povrchu zvyšuje směrem odshora dolů, nejvíce poškozené jsou na prvním a druhém pásu, méně pod římsami.[42]

3.7.2.3 Současný stav renesančního bílého nátěru

Původní vápenný nátěr je dobře zachován pouze ve čtvrtém pásu na lunetových výsečích, i když může být barevně nepřesný, spíše ztmavlý. Na ostatních místech sgrafitové výzdoby se původní renesanční nátěr dochoval pouze v malých fragmentech. Místy se mohou fragmenty nátěru nacházet pod římsou, kde byly chráněny před povětrnostními vlivy. Přestože celkový estetický dojem renesančních sgrafit je uspokojující díky hlubokému a dobře dochovanému reliéfu, ve spodních částech a kolem okapů jsou povrchy výrazněji retušovány, což narušuje původní vzhled a charakter sgrafita.[43]

3.7.2.4 Současný stav vysprávek a tmelů

Na fasádě je relativně málo tmelů z minulých restaurátorských zásahů, většina pochází z 80. let 20. století. Těmito tmely byly pravděpodobně nahrazeny starší vysprávky. Stav tmelů je obecně stabilní a nepůsobí zásadní poškození renesančních omítek, ale na exponovaných místech, jako nad římsami oken, došlo k jejich degradaci. Nejvíce poškozené a doplňované oblasti jsou kolem okapů. V rámci konzervátorského zásahu provedeného v roce 2012 byla na fasádě zajištěna riziková místa, na nichž hrozilo odpadnutí originálních omítkových vrstev. Tyto tmely je nutné revidovat na místech, kde nebyla injektáž dostatečná a místa se musí znovu vyinjektovat.

Historické bílé nátěry jsou viditelné hlavně v mikroskopických nábrusech vzorků, s poslední vrstvou z 80. let 20. století pokrývající všechny světlé plochy sgrafit. Rozsah obnovy bílého nátěru je patrný z historických fotografií, které jsou doloženy *v Příloze 1. Fotografická a obrazová dokumentace.* Bílý nátěr z let 1984-1987 je popraskaný jemnou krakeláží a v místech vystavených vlhkosti postupně degraduje a odpadává v malých šupinách, což dále přispívá k poškození omítky.[44]

3.7.2.5 Současný stav druhotných barevných vrstev

Okrová barevná vrstva souvisí s retušemi provedenými během posledního restaurování v 80. letech, a nyní je degradovaná. Okrové akcenty byly přidány štětcem do rytých linií, jako doplňkový estetický prvek stínování na bílém nátěru. Červená barevná vrstva pravděpodobně souvisí s historickými zásahy, především s opravami v 19. století, a nachází se na odrytých plochách renesančních a barokních sgrafit. Na povrchu okrové vrstvy jsou fragmenty

[42] KRHÁNKOVÁ, MARČÍKOVÁ, WICHTERLOVÁ 2023, s. 37
[43] KRHÁNKOVÁ, MARČÍKOVÁ, WICHTERLOVÁ 2023, s. 38
[44] KRHÁNKOVÁ, MARČÍKOVÁ, WICHTERLOVÁ 2023, s. 38,39

černočervené vrstvy, které byly většinou odstraněny při předchozích zásazích. Černá vrstva, způsobená sádrovcovými krustami a usazenými nečistotami, není příčinou poškození omítek, tento jev je patrný převážně na proškrábaných plochách renesančních omítek a pod bílým nátěrem na barokních omítkách.[45]

3.7.2.6 Současný stav díla, poškození a jeho příčiny

Hlavní příčiny poškození omítek a nátěrů tvoří především voda a druhotné zásahy na díle. Technický stav omítek zhoršují různé materiály zanesené během provedení mnoha restaurátorských prací, protože fasáda nikdy nebyla zcela chráněna.

V dolní partii úseku se objevují zelené skvrny, způsobené měděnkou na místech, kde se měděný materiál setkává s vlhkostí. Tyto skvrny nezpůsobují další poškození. V období zvýšené vlhkosti se objevují tmavé, mokré skvrny, které souvisejí s vlhkostí z deště, odstřikování vody nebo s obsahem vodorozpustných solí v omítkách. Hygroskopická vlhkost, která způsobuje tmavší mapy při vlhkém počasí, je také významným faktorem, který způsobuje rozsáhlá poškození. Dalšími jevy spojenými s vlhkostí jsou zatekliny, které strhávají okrovou vrstvu retuší, a mokrá místa kolem okapů, která jsou viditelná po dešti. Obsah biologického poškození je minimální, omezený pouze na místa s obsahem vyšší vlhkosti. Ptačí trus, nacházející se na okapech, parapetech a konstrukcích, způsobuje estetické poškození a je zdrojem vodorozpustných solí. Poškození je také způsobeno mrazovými cykly a rekrystalizací solí. Druhotné zásahy, včetně odstranění degradovaných vrstev a přidání nových materiálů, jako sádra a cement, také přispívají k poškození. Ve 20. století byly omítky napuštěny různými konzervačními prostředky, včetně fluátů.[46]

[45] KRHÁNKOVÁ, MARČÍKOVÁ, WICHTERLOVÁ 2023, s. 39
[46] KRHÁNKOVÁ, MARČÍKOVÁ, WICHTERLOVÁ 2023, s. 37, 40

4 Vizuální průzkum

Při vizuálním průzkumu úseku určeného k restaurování byl pozorován současný stav uměleckého díla, přičemž byly rozpoznány jednotlivé typy poškození. V rámci průzkumu byla také zkoumána původní technika, od níž byly následovně odlišeny druhotné zásahy. Proces vizuálního průzkumu zahrnoval detailní prohlídku a dokumentaci aktuálního stavu díla, se zaměřením na identifikaci a analýzu různých typů poškození. Při procesu byl také zkoumán stav druhotných zásahů, které byly v minulosti na díle provedeny.

4.1 Vizuální průzkum v rozptýleném i ostrém bočním viditelném světle

V procesu vizuálního průzkumu byla zjištěna řada detailů týkajících se struktury sgrafita. Barva originálního intonaca colorata byla shledána jako okrová, dána přirozenou barvou písku. Původní technika renesančního sgrafita nebyla dobarvována. Kresba na tomto intonacu se objevuje v odlišných hloubkách, na nejhlubších místech zasahuje až pod úroveň 2 centimetrů. Jednotlivými hloubkami rytí jsou od sebe navzájem odlišeny hlavní obrysové linie od jemného stínování v podobě šraf. Obrysové linie postav byly vyhotoveny většími nástroji, často se na tuto kresbu používaly štukatérské špachtle nebo jiné nástroje podobného charakteru. Na jemné linie byly používány drobné jehly, jejichž vrypy nebyly výrazně hluboké, ale tvořily ostrou kresbu, ta byla využívána v oblasti stínování. V místech ryté kresby byla pozorována frakce písku, která byla použita při vytváření omítky. Často se v ryté kresbě objevují známky vytržených větších kamínků, které byly součástí vlhké omítky, a tato místa dosahují velikosti až do 12 milimetrů. Je zřejmé, že omítka určená na intonaco colorato byla vytvořena z písku s velmi rozdílnými frakcemi. Struktura omítky naznačuje, že při tvorbě sgrafita byla použita směs písku, která poskytovala jak jemné, tak hrubší částečky, což ovlivňovalo celkový vzhled a texturu finálního díla.

Omítka intonaca colorata, která byla použila na druhotném zásahu, má odlišný charakter od té původní. Frakce písku nevykazuje známky větších částic, které by se v ryté kresbě oddělovaly. Hloubka ryté kresby je také odlišná od originální, je mnohem mělčí a jednotnější, tedy nezasahuje tak hluboko, jako rytá kresba původní techniky.

Na úseku, který byl vymezen k restaurování, lze pozorovat více vrstev bílého nátěru. Nelze přesně určit, zda jsou spodní vrstvy součástí původní realizace, nebo starších oprav. Bílý nátěr originální omítky je velmi hladký a v místech s oddělenou strukturou bylo zpozorováno, že je vytvořen pouze jemným nátěrem. V některých místech bílý nátěr přesahuje přes rytou kresbu, což naznačuje využití techniky filcování. Nelze s jistotou určit, zda se opravdu jednalo o techniku filcování, přestože tomu vzhled současného bílého nátěru odpovídá. Dá se s vysokou

pravděpodobností spíše předpokládat, že při druhotných aplikacích bílého nátěru došlo k drobným nepřesnostem, při nichž nátěr výrazně zasahoval i do ryté kresby. V mnoha oblastech bílý nátěr zatéká a tím zkresluje plasticitu jednotlivých postav, což poukazuje na nedostatečnou kontrolu při aplikaci nátěru. Na základě informací získaných z technologického průzkumu lze předpokládat, že výskyt tohoto fenoménu není součástí původního zhotovení sgrafita.

Mezi originální barvou bílého nátěru a pozdějšími zásahy nebyly rozpoznány žádné výrazné rozdíly. Nicméně, nátěr je po celé ploše vymezeného úseku špinavý a na větších plochách lze pozorovat barevné skvrny. Tyto skvrny, které stékají po ploše sgrafita dolů, jsou okrové, což naznačuje, že se může jednat o vymývání druhotného pigmentového probarvení, jedná se tedy pravděpodobně o residua okrové retuše intonaca colorata. Na sgrafitu lze také pozorovat vrstvy bílého nátěru, které se vyznačují okrovou, až oranžovou barevností. Nátěry těchto barevností jsou starší než ty, které byly provedeny v rámci zásahu v 80. letech 20. století. Z historických fotografií v *Příloze 1. Fotografická a obrazová dokumentace*, lze jasně spatřit rozsah obnov bílého nátěru pocházející z oprav provedených v 80. letech. Většina dnes viditelného bílého nátěru pochází právě z těchto oprav a lze ji odlišit díky jemné krakeláží na povrchu.

Prvním zpozorovaným defektem byla rozsáhlá trhlina v dolní části díla, která způsobila oddělení dvou typů omítek navzájem od sebe a jejich následné uvolnění od podkladových vrstev. Tento jev následně způsobuje na mnoha místech vznik dutin a vypouklin. Omítka pod úrovní praskliny je považována za originální a je charakterizována svou homogenní texturou a konzistencí, která odpovídá původnímu materiálu použitému při vzniku díla. Naopak nad prasklinou je patrný jiný typ tmelu, který vykazuje odlišné vlastnosti jak v barvě, tak v jeho složení. Tento tmel byl pravděpodobně zhotoven při pozdějších opravách a druhotných zásazích, které byly na fasádě provedeny v 80. letech 20. století. Tyto zásahy měly za cíl stabilizovat strukturu díla a doplnit omítkové vrstvy tam, kde došlo působením degradace k jejich ztrátě. Rozsah a povaha trhliny vzniklé v tomto místě naznačuje významné strukturální napětí, které mohlo být způsobeno jak vnějšími faktory, tak dlouhodobým působením času a podmínek prostředí. Na první pohled bylo viditelné, že v oblasti praskliny byla vytvořena vypouklina, což dále zdůrazňuje míru deformace a napětí v této oblasti díla.

Další významné poškození bylo zpozorováno v oblasti celého díla, pouze na povrchu díla v místech o velikostech do 15 centimetrů. Tato místa jsou charakteristická zejména významnou ztrátou adheze, která způsobuje oddělování omítkových vrstev ve velmi malých šupinkách. Tímto fenoménem se vyznačuje omítka intonaca colorata na mnoha místech, tato místa jsou zřetelná při navlhčení omítkové vrstvy. Ztrátou adheze na povrchu díla je způsoben rozsáhlý úbytek materiálu, který je degradovaný a již nevykazuje známky přilnavosti. Na místech, kde se objevují drobné povrchové dutiny, se omítka v tenkých vrstvách odděluje a

praská, což dále oslabuje strukturu díla a přispívá k jeho postupné degradaci. Povrchové dutiny se objevují zpravidla na místech o velikostech do 15 centimetrů, která jsou ohraničena rytou kresbou. Tento typ degradace postupuje směrem od ryté kresby hlouběji do plochy opatřené bílým nátěrem.

Na dvou místech přiděleného úseku byly také zpozorovány dva vrypy, které byly pravděpodobně později přetřeny bílým nátěrem. Vzhledem k velkému rozsahu obnovy bílého nátěru, který tato místa překrývá, nelze přesně určit, zda ke vzniku vrypů došlo již při zhotovení sgrafita, nebo při druhotných zásazích. Přestože byly tyto vrypy překryty dalším nátěrem, jejich přítomnost je stále zřetelná a naznačuje, že mohly být způsobeny neúmyslně během původního procesu tvorby. Bílý nátěr je v těchto místech plynulý, bez viditelného přetření další vrstvou. Tento druh poškození naznačuje, že při práci s vlhkou omítkou mohlo dojít k nechtěným zásahům, které byly následně opravovány, avšak zůstaly viditelné pouze kvůli hloubce vrypů.

Při vizuálním průzkumu restaurovaného úseku za ostrého bočního nasvícení byly zpozorovány nerovnosti povrchu sgrafita. Nejrozsáhlejší nerovnosti se nacházejí v oblasti již zmíněné trhliny, konkrétně v dolní části úseku (*Obr. 22., 23.*). Nejvýraznější vypoukliny byly viditelné v těsné blízkosti trhliny, což naznačuje, že tyto nerovnosti mohou být důsledkem strukturálního napětí a deformací, které vznikly v průběhu času. Tyto nerovnosti nejen ovlivňují estetický vzhled díla, ale také naznačují možná slabá místa v jeho struktuře. V bočním ostrém nasvícení lze na také lépe pozorovat jemnou kresbu v podobě šraf, která je zalita bílým nátěrem (*Obr. 30., 31.*).

Na úseku byla v rámci vizuálního průzkumu zpozorována jedna tmavá okrová mapa, a to v místě kolena, na němž se nachází vpichy od injektáže a tmel vyhotovený v roce 2012 (*Obr. 21.*). V hluboké ryté kresbě, definující tvary postav, se lokálně vyskytuje černá sádrovcová krusta, ta ale pravděpodobně není zdrojem poškození na omítkových vrstvách. Vizuálním průzkumem není patrné zásadní poškození vodorozpustnými solemi v podobě mokrých map či výkvětů, ale v oblasti nad parapetem lze zvýšený obsah solí předpokládat. V oblasti nad parapetem v minulosti došlo k výrazné degradaci omítkových vrstev, které byly nahrazeny v rámci druhotných zásahů. Na současném stavu lze v těchto oblastech pozorovat výskyt koroze mědi, která se vyznačuje nazelenalou barvou (*Obr. 28., 29.*).

4.2 Perkusní průzkum

Perkusní průzkum byl prováděn metodou poklepem, touto metodou byl zkoumán především rozsah dutin v omítkové vrstvě. Perkusní průzkum byl proveden na celém úseku určeném k restaurování. Jak již bylo zmíněno výše, v dolní části vymezeného úseku se nachází rozsáhlá trhlina. V oblastech nad trhlinou, kde je dochována originální technika, bylo odhaleno

značné množství dutin, které na sebe kontinuálně navazují. Detailní lokalizace těchto dutin byla podrobně zaznamenána do grafické dokumentace. V oblastech s druhotnými zásahy nebyly nalezeny žádné dutiny.

5 Komplexní vyhodnocení průzkumu

Komplexní vyhodnocení průzkumu zahrnuje shrnutí informací, které úzce souvisí s úsekem, který byl v rámci bakalářské práce vymezen k restaurování. Úsek se nachází na výjevu bitvy u Milvijského mostu, konkrétně pravé části.

5.1 Popis původní techniky

Následující shrnutí obsahuje informace, které byly získány vlastním vizuálním průzkumem, studiem literatury a příslušných pramenů. V souladu se získanými informacemi je zde shrnuto vlastní posouzení, při němž bylo čerpáno taktéž z historických fotografií a dalších významných dokumentů tohoto charakteru.

5.1.1 Původní technika renesančních sgrafit

Základ pro sgrafitovou výzdobu zámku tvořilo smíšené zdivo, na které byla aplikována jádrová omítka. Na podkladovou vrstvu omítky byla nanesena přibližně 1,2 cm silná vrstva intonaca colorata, viditelně byla tato omítka nanášena v rámci denních dílů ve vodorovných pásech. Všechny vrstvy omítky (zdící, jádrová a intonaco colorato) jsou vizuálně velmi podobné a navzájem od sebe obtížně rozlišitelné. Původní sgrafito není probarvené, jeho barevnost určuje pouze barevnost použitého písku. Na intonaco colorato byl nanesen v tenké vrstvě vápenný nátěr, který zůstal neupravený a jsou na něm viditelné stopy po tahy štětci.[47]

Na úseku určenému k restaurování (*C3b – Bitva u Milvijského mostu*) byly zaznamenány svislé dělící linie, které zaznamenávají použití přenosu námětu na omítku pomocí čtvercové sítě. V *Příloze 2. Grafická dokumentace* je přiložena fotogrammetrie celé fasády s jednotlivým vyznačením úseků a jejich označením. Čtvercová síť byla přenesena rytými liniemi do vlhké omítky, tento fenomén je zřetelný pouze na výjevech C3a a C3b, na ostatních výjevech není viditelný, nebo se nedochoval. Čtvercová síť byla v rámci vizuálního průzkumu zakreslena a následně vyznačena v *Příloze 2. Grafická dokumentace*. Lokálně se na sgrafitu vyskytují ryté nebo vtlačené pomocné linky provedené pomocí pravítka nebo podle ruky. Ryté kresby mají širokou škálu linií, od jemně vtlačených, po hluboké reliéfní zářezy. Nástroj pro rytí hlubokých zářezů nebyl v rámci průzkumu přesně identifikován, mohlo se jednat například o štukatérskou špachtli. Hluboké reliéfní rytí na sgrafitové výzdobě se objevuje zejména v oblasti vymezení hlavních kontur. Na závěr provedení sgrafit byly pravděpodobně vyryty tenké ostré rýhy rycí jehlou. Tyto rýhy charakterizují modelaci vyobrazených figurálních postav

[47] KRHÁNKOVÁ, MARČÍKOVÁ, WICHTERLOVÁ 2023, s. 32

a napomáhají dodat sgrafitové výzdobě optický dojem prostorové perspektivy. Jinými slovy bychom tyto jemně vtlačené mělké linie mohli popsat jako šrafu, nebo jemné stínování.

5.1.2 Původní technika barokních sgrafit – oprava po požáru 1635

Barokní omítka má světle okrovou barvu a vyznačuje se hrubozrnnou strukturou. Obsahuje mnoho pojivových částic, které jsou viditelné pouhým okem, a ve výplni jsou patrné částice světlého kamene. Původní barokní nátěr byl dochován pouze v malých fragmentech, tudíž o něm nejsou známy podrobnější informace.[48] Barokní omítky se na vymezeném úseku nenacházejí, přesto nelze vyloučit, že na úseku se neobjevují fragmenty bílého nátěru.

5.2 Historické opravy 19. a 20. století – před zásahem v 80. letech

Na úseku určenému k restaurování byly nalezeny stopy po druhotných zásazích, jež obsahovaly rozsáhlé probarvení intonaca colorata. Intonaco colorato bylo probarvováno primárně v ryté kresbě definující jednotlivé tvary postav, a to okrovou barvou. Vzhledem k degradaci těchto zásahů nelze přesněji určit, z jakého období tyto úpravy pocházejí, v tomto případě tedy nelze vyloučit ani druhotné úpravy provedené v období 19. a 20. století.

V minulosti byl přístup k retuši sgrafit na II. nádvoří ovlivněn subjektivními názory restaurátorů, kteří se snažili o kontrastní vzhled fasády. To vedlo k přibarvování pozadí a zvýraznění kontrastu sgrafitové výzdoby. Od tohoto přístupu se odklonili Hlavatý a Zoubek, kteří přijali přirozenou pískovou barvu sgrafit. Časté vrstvení bílých nátěrů ale časem zakrylo původní stínovaný vzhled sgrafit. Při různých restaurátorských zásazích se provádělo čištění, konzervace a aplikace nových nátěrů, často s použitím dobově obvyklých materiálů. Viertelberger používal sádru pro injektáže, Čapek odstraňoval sádrové vysprávky a fluátoval sgrafita, zatímco Böswart používal kasein pro konsolidaci. Tyto materiály a metody se často měnily podle restaurátorských trendů té doby.[49]

Restaurátorský zásah provedený roku 1973[50] se zabýval především konsolidací jádrové omítky. Při tomto zásahu byl kladen důraz na zpevnění jádrové omítky do hloubky až 8 mm. Na konsolidaci byl použit 4% roztok akrylátové disperze *DISAPOL M 1*, který obsahoval přídavek až 15 % technického lihu. V místech, kde nebyla soudržnost jádrové omítky obnovena, byly provedeny lokální transfery a jádro omítky bylo kompletně obnoveno.[51]

[48] KRHÁNKOVÁ, MARČÍKOVÁ, WICHTERLOVÁ 2023, s. 32
[49] KRHÁNKOVÁ, MARČÍKOVÁ, WICHTERLOVÁ 2023, s. 33
[50] V. Hlavatý, M. Vajchr, A. Viškovská, M. Vitvar
[51] KRHÁNKOVÁ, MARČÍKOVÁ, WICHTERLOVÁ 2023, s. 34

5.2.1 Restaurátorský zásah 1984–1987 - Zoubek, Boštík, Palcr, Podhrázský

Restaurátoři diskutovali o retuších světlých i tmavých odrytých ploch, přičemž se dříve zaměřovali na kontrastní černobílý vzhled sgrafit. Později se přeorientovali na přirozenou pískovou barvu. Čištění probíhalo suchou metodou a následným omytím vodou, konzervace pak pomocí čiré vápenné vody a bodové injektáže. Doplňková omítka byla hrubozrnná a tvrdá, připravovaná ze tří druhů písku. Bílý nátěr byl nanášen ve vrstvách a retušován vápnem s lněnou fermeží. V místech s původním stínováním se restaurátoři vyhýbali plošným nátěrům, aby zachovali plasticitu. Po retušování byla šrafa obnovena opětovným prorytím. Pozadí bylo tónováno přírodními pigmenty, tyto úpravy se plošně vyskytují na celém úseku určenému k restaurování. V poslední fázi restaurátorských zásahů provedených v 80. letech byla sgrafitová výzdoba ošetřena závěrečnou fixáží, ta byla provedena Disapolem. Restaurátoři opakovaně zesvětlovali ztmavlé mapy pozadí dle požadavků NPÚ.[52]

Na úseku určenému k restaurování byla omítka doplněna o velké tmely, které pravděpodobně nahradily již velmi degradovanou omítku, nebo jimi byla doplněna místa, v nichž došlo k její úplné ztrátě. Jeden rozsáhlý doplněk se nachází v dolní polovině výjevu a je situován nad rozsáhlou trhlinou, na tomto úseku byla rekonstruována figurální postava. Trhlina, která je situována v blízkosti rekonstrukce, byla v minulosti pravděpodobně zdrojem hlavního poškození omítek v její blízkosti. Příčina vzniku trhliny nebyla v rámci průzkumu přesněji identifikována, lze ale předpokládat, že trhlina byla zdrojem pnutí v omítkových vrstvách. Tento jev zapříčinil výrazný defekt omítkové vrstvy v podobě vzniku dutiny a následné vypoukliny.

Další tmely lze velmi snadno identifikovat v oblastech nad okenním parapetem. Tmely jsou technologicky velmi kvalitně zpracované a stabilní, jinými slovy nejeví žádné známky degradace.

Na restaurovaném úseku byly také nalezeny známky obnovy bílého nátěru pocházející z tohoto zásahu. Tyto doplňky jsou typické silnou vrstvou bílého nátěru, který často zasahuje do ryté kresby. Bílý nátěr na mnoha místech podléhá degradaci v podobě jemné krakeláží na povrchu.

5.2.2 Zajištění 2011 – Jan Vojtěchovský, Fakulta restaurování UPCE

Jednalo se o konzervátorský zásah, jehož cílem bylo zabránit bezprostřednímu odpadnutí některých částí omítky. Nejprve byla ohrožená místa přelepena gázou a *Klucelem G*,

[52] KRHÁNKOVÁ, MARČÍKOVÁ, WICHTERLOVÁ 2023, s. 34,35,36

následně byla napuštěna organokřemičitým prostředkem *KSE 300HV*. Ve druhé fázi byla degradovaná místa stabilizována obtmelením vápennou maltou a injektáží prostředkem *Ledan TB1* na bázi hydraulického pojiva.[53]

Na restaurovaném úseku se nachází vpichy po injektáži, která byla v rámci tohoto zásahu provedena. Na třech místech se také nachází drobné tmely, kterými byla stabilizována riziková místa, u nichž hrozilo odpadnutí. Tmely z tohoto zásahu jsou snadno rozpoznatelné zejména díky jejich barevné odlišnosti. Tmely se vyznačují oranžovou barvou, některé z nich bude v průběhu zásahu potřeba revidovat (*Viz Příloha 2. Grafická dokumentace*).

5.3 Vyhodnocení současného stavu díla a jeho poškození

Současný technický stav omítek na úseku určenému k restaurování je komplikován různými materiály, které byly do struktury omítek zanášeny během mnoha restaurátorských zásahů. Nejrozsáhlejší zásah proběhl skupinou malířů v 80. letech. V dolní oblasti vymezeného úseku byl zhotoven tmel, který se vyznačuje odlišnou barevností a strukturou omítkové vrstvy. Tento doplněk byl vytvořen na základě vzniku velkého defektu v oblasti trhliny, v místě rekonstrukce pravděpodobně vzniklo pnutí a následně tento jev vedl k výskytu rozsáhlé dutiny.

Vzhled sgrafitové fasády byl v průběhu staletí upravován dle dobových estetických vkusů, což vedlo k opakovaným snahám o jeho zachování. Vlivem těchto oprav v průběhu staletí je dnešní vzhled sgrafitové výzdoby na vymezeném úseku nejednotný.

Hlavními příčinami rozsáhlých poškození byly povětrnostní vlivy, při nichž opakovaně docházelo k zavlhčování omítky. Vlhkost se do omítek dostávala z různých zdrojů: voda odstřiková (překlady oken) a zatékající (déšť, sníh). Nejrozsáhlejší typy poškození byly na úseku určenému k restaurování v minulosti způsobeny odstřiky z říms a okapových svodů. Tato místa byla doplněna o velké rekonstrukce a doplňky omítkových vrstev. Poškození omítkových vrstev pravidelně způsobují mrazové cykly. Destruktivní vliv mohlo mít i použití nevhodných konzervačních prostředků (fluátů, sádry či cementu).

[53] KRHÁNKOVÁ, MARČÍKOVÁ, WICHTERLOVÁ 2023, s. 36

6 Zkoušky technologií a jejich vyhodnocení

6.1 Zkoušky čištění a jejich vyhodnocení

Zkoušky čištění se zaměřily na plochy s rytou kresbou i plochy s bílým nátěrem na renesančních omítkách, zejména pod korunní římsou. Nejprve byla provedena zkouška čištění vodou pomocí střičky a houbiček, následně čištění párou s jemnými kartáčky. Zkoušky ukázaly, že odkrytí druhotných zásahů v horním pásu není doporučeno, protože by bylo nutné znovu retušovat. Jemné kartáčky a houbičky mohou odstranit povrchové nečistoty a nesoudržné vrstvy. Párou lze lépe odstranit okrové pozadí, ale tento postup by měl být použit jen tam, kde druhotné zásahy technologicky nebo esteticky nevyhovují. Jednotlivé postupy čištění lze mezi sebou kombinovat, při zásahu do druhotných úprav je nutné tyto části redukovat pouze v případech, kdy nevyhovují z technologického nebo estetického hlediska. Nátěry je nutné redukovat pečlivě a s použitím grafické předlohy.[54]

6.2 Zkoušky konsolidace a jejich vyhodnocení

Zkoušky konsolidace renesančních a raně barokních omítek byly provedeny pomocí různých zpevňovacích prostředků, vybraných na základě konzultací s odborníky (technologická laboratoř Fakulty restaurování UPCE, Ing. Karol Bayer). Použity byly prostředky na bázi esterů kyseliny křemičité (*Remmers KSE 100 a 300*), koloidní disperze oxidu křemičitého (*SioXal A8 a A10*) a vápenné nanosuspenze (*CaLoSil E25 a E50*). Výsledky prokázaly, že prostředky vyšších koncentrací se obtížně dostávají do hloubky omítek a často zůstávají na povrchu. Koloidní disperze se ukázaly jako nevhodné pro další použití, právě kvůli nedostatečné penetraci do hloubky. Vápenné nanosuspenze ve vyšší koncentraci způsobovaly povrchové zákaly a musely být ředěny a ethanolem v doporučeném minimálním poměru 1:4. Aplikování ředěné vápenné nanosuspenze *CaLoSil* je doporučeno aplikovat minimálně 3x. Nejlepší výsledky na renesančních omítkách dosáhly vápenné nanosuspenze a organokřemičitany. U raně barokních omítek je problémem nepropustná vrstva druhotných nátěrů, což vyžaduje jejich redukci materiálu před aplikací zpevňovacích prostředků. Ve vážně poškozených místech bude nutné použít konsolidanty s větším účinkem a pravděpodobně bude nutné použít injekční aplikaci.[55]

[54] KRHÁNKOVÁ, MARČÍKOVÁ, WICHTERLOVÁ 2023, s. 42
[55] KRHÁNKOVÁ, MARČÍKOVÁ, WICHTERLOVÁ 2023, s. 42

6.3 Shrnutí výsledků

Zkoušky čištění ukázaly, že je možné citlivě očistit sgrafita vodou a párou, ale na mnoha místech je třeba nejdříve provést základní konzervaci omítek. Průzkum potvrdil vysokou náročnost konzervace renesančních a barokních omítek kvůli míře poškození a množství drobných defektů. Na raně barokních omítkách mají zpevňovací prostředky potíže proniknout kvůli nepropustné vrstvě druhotných nátěrů a předchozích konzervačních materiálů. Při restaurování bude nutné tuto povrchovou vrstvu zredukovat, aby se zabránilo hromadění zpevňovacího prostředku na povrchu a umožnilo jeho lepší proniknutí do hloubky omítky. Konzervace musí být prováděna precizně, opakovaně a do hloubky s použitím dobře penetrujícího zpevňovacího prostředku v nízké koncentraci.[56]

[56] KRHÁNKOVÁ, MARČÍKOVÁ, WICHTERLOVÁ 2023, s. 46

7 Koncepce restaurátorského zásahu

Na základě vyhodnocení průzkumu, který byl proveden Fakultou restaurování v roce 2023, byla po konzultacích se zástupci památkové péče určena koncepce restaurátorského zásahu. Hlavním cílem zásahu je dlouhodobě stabilizovat sgrafitové omítky, a to prostřednictvím pečlivé konsolidace a injektáže dutin, které budou tlakem přitahovány zpět ke zdivu. Konsolidace omítky by měla probíhat ve dvou základních fázích. V první fázi konsolidace by měly být zpevněny místa, která se viditelně vyznačují ztrátou adheze na povrchu omítky. Tato místa budou zpevňována primárně na povrchu omítkové vrstvy. Druhá část zpevňování by se měla zaměřit na vzniklé dutiny, přičemž by tato místa měla být vyplněna vyhovujícím konsolidačním prostředkem, který bude vybrán v souladu s originálním materiálem.

Renesanční sgrafitová výzdoba na II. nádvoří je vzhledově celistvá, přestože byla místy mnohokrát opravovaná. Minulé zásahy, kromě těch z 80. let, již nejsou výrazně viditelné. Zásahy z 80. let, které se týkají všech fasád zámku, byly technologicky a esteticky kvalitně zpracované, cílem zásahu je tedy tyto opravy zachovat. Je doporučeno odstranit nesoudržná místa popraskaného bílého nátěru z oprav v 80. letech pouze ve výjimečných případech, kdy mohou být tyto zásahy zdrojem ohrožení renesančních sgrafit. Další menší odstranění by mělo být provedeno z estetických důvodů tam, kde byly původní jemné šrafy zality bílým nátěrem, což mělo za následek výrazné zploštění modelace a potlačení původního iluzivního vzhledu renesančního sgrafita. Retuše by měly směřovat k obnovení renesanční plasticity a stínování, ale zároveň respektovat vrstvy z 80. let, tedy ne úplně odstranit tento zásah, ale jen ho oslabit na konkrétních místech. K lokálním opravám a redukci bílého nátěru by měly být vždy použity grafické předlohy. K úpravám a zásadním změnám v kompozici sgrafita by nemělo být přistoupeno, současný zásah by měl primárně respektovat původní plastický vzhled sgrafit a zohlednit oddělování druhotných nátěrů od podkladu.[57]

[57] KRHÁNKOVÁ, MARČÍKOVÁ, WICHTERLOVÁ 2023, s. 47

8 Návrh na postup prací

Postup prací byl určen na základě vyhodnocení průzkumu provedeného Fakultou restaurování v roce 2023.[58] Následující odstavce zahrnují shrnutí jednotlivých doporučených kroků konzervace.

8.1 Preventivní konzervace

Během prací bude probíhat kontrola odstřiku vody na sgrafito, přičemž omítkové klíny na římsách budou rekonstruovány maltou s přírodním hydraulickým vápnem a cementem pro snížení smrštivosti. Povrch klínů bude upraven houbou pro vytvoření ochranné vrstvy a kvůli vysoké vlhkosti budou potaženy olověným materiálem. Také bude kontrolována funkce okapních svodů. Kvůli zvýšené kolonizaci ptáků je doporučena instalace zábran proti dosedání, jako jsou jehličky, průhledné fólie nebo sítě, aby se zabránilo poškození omítek a kamenných prvků ptačími exkrementy. Tyto práce budou prováděny odborníky, jejichž práce budou probíhat souběžně s restaurátorským zásahem na díle.

8.2 Postup konzervace renesančních omítek

Na místech, kde omítka ztratila přilnavost, bude provedena strukturální konsolidace vápennou nanosuspenzí. Dutiny budou injektovány jemnou hydraulickou maltou, která bude v případě větších dutin změkčena a vylehčena, pro dosažení maximální kompatibility s původní omítkou. Na mnoha místech bude nutné použít tlakové lešení, které pomůže zabránit vyboulení omítek po zpevnění. Při zpevňování je nutné brát v úvahu, že v dutinách může být starší materiál, který by neměl být odstraněn za každou cenu. Zásah bude zaměřen především na hloubkové zpevnění, ale lokálně bude provedena i povrchová konsolidace nesoudržného povrchu pomocí vápenné nanosuspenze nebo prostředku na bázi ethylsilikátu s nízkou koncentrací (např. *Remmers KSE 100*). Při aplikaci vápenné nanosuspenze bude zamezeno vzniku bílého zákalu na povrchu opakovanou aplikací nižší koncentrace a průběžným čištěním vodou.

8.2.1 Čištění

Povrchové nečistoty budou odstraněny z celé fasády pomocí vody a jemných kartáčků, následně párou. V první fázi nebudou odstraněny černé krusty ani další barevné úpravy povrchů,

[58] KRHÁNKOVÁ, MARČÍKOVÁ, WICHTERLOVÁ 2023

jejichž případná revize bude provedena až po důkladném očištění. Redukce bílého nátěru na sgrafitech bude řešena individuálně na základě historických fotografií a grafických předloh.

8.2.2 Revize historických vysprávek

Druhotné vysprávky budou revidovány, přičemž drobné tmely z havarijního zajištění v roce 2012 budou odstraněny, pokud to bude nutné pro odhalení originální omítky a její konsolidaci. Technicky neudržitelné vysprávky z předchozích restaurací budou revidovány lokálně, zejména nad parapety oken. Rozsah odstranění bude zakreslen a schválen zástupci památkové péče, celý proces bude důkladně dokumentován.

8.2.3 Sanace biologického napadení

Biologicky napadená místa budou ošetřena vhodným prostředkem bez obsahu vodorozpustných solí, prioritně roztokem ethanolu s vápennou vodou. Pokud tento prostředek nebude dostatečný, budou použity jiné, účinnější zpevňovací prostředky.

8.2.4 Odsolování

Na fasádě byly identifikovány sírany, které souvisí se sádrovcovými krustami. I když není zásadně nutné je odstraňovat zábaly, v oblastech vlhkých map, kde se mohou vyskytovat hygroskopické soli, bude množství a typ solí ověřen a v případě většího výskytu budou přijata lokální opatření.

8.2.5 Ošetření statických trhlin

Statické trhliny budou injektovány po odstranění nečistot, a to speciální směsí kompatibilní s historickými materiály. Před zahájením prací budou provedeny zkoušky.

8.2.6 Tmelení a retuš

Plastická a barevná retuš originální omítky bude provedena, aby mohl být určen vhodný způsob rekonstrukce. Tmelení bude provedeno vápennou maltou s vysokým podílem pojiva a písek bude odpovídat strukturou okolním omítkám. Defekty v původní omítce budou napodobeny a důraz bude kladen na kvalitní úpravu povrchů. Barevná retuš bude provedena modifikovaným vápenným nátěrem s anorganickými pigmenty, a tam, kde je to nutné, s biocidním účinkem. Rozsáhlé retuše a rekonstrukce budou konzultovány během kontrolních dnů v souladu s celkovou koncepcí.

9 Dokumentace restaurátorského zásahu

9.1 Postup restaurátorských prací

Před zahájením samotného restaurátorského zásahu proběhl na vymezeném úseku k restaurování podrobný vizuální průzkum (viz kapitola Vizuální průzkum). Průzkum napomohl k vyhodnocení současného stavu uměleckého díla, přičemž byly pozorovány a zaznamenány jednotlivé typy poškození. V průběhu vizuálního průzkumu byly zhotoveny podrobné zákresy jednotlivých typů poškození, také byly vyznačeny některé fenomény původní techniky sgrafita a v průběhu zásahu byly zakreslovány vybrané zásahy na díle v grafické dokumentaci.

9.1.1 Konsolidace otevřených povrchových defektů

Perkusním poklepem byly na díle vyznačeny oblasti, které vykazovaly ztrátu adheze na povrchu. Vzhledem k nesoudržnosti omítkové vrstvy bylo přistoupeno na těchto místech k preventivnímu opatření ve formě papírových přelepů. Riziková místa byla před započetím konsolidace přelepena japonským papírem, jako lepidlo byl zvolen *Klucel M* (3 % hm. roztok ve vodě s lihem 4:1). Na významně poškozených (rizikových) místech byl přelep aplikován ve dvou vrstvách. Přelepy japonským papírem měly také zabránit vzniku případných zákalů od konsolidačního prostředku na zpevňovaném povrchu. Po tomto ošetření následovala aplikace vhodného konsolidačního prostředku do otevřených defektů. Za vhodný konsolidační prostředek byla zvolena vápenná nanosuspenze *CaLoSiL® E25*, která byla dle potřeby v procesu míchána s lihem (v obj. poměru 1:4). Konsolidant byl do struktury omítky napouštěn injekčními stříkačkami za pomoci tenkých jehel. Tento proces byl opakován ve třech po sobě jdoucích cyklech, při aplikaci *CaLoSiLu* bylo nutné dbát zvýšené opatrnosti. Povrch omítky byl vždy pečlivě vyčištěn vodou, aby nedošlo ke tvorbě již zmíněných, nežádoucích zákalů.

9.1.2 Injektáž dutin

Na restaurovaném úseku se nacházelo rozsáhlé množství dutin, tato místa byla odhalena poklepem. Dutiny se nacházely převážně v dolní části restaurovaného úseku, nejrozsáhlejší dutina byla odhalena v oblasti trhliny (*Obr. 32., 33.*). Nejprve proběhla na tomto úseku příprava, která obsahovala přelepení rizikových oblastí a následné vyvrtání děr určených pro vyplnění injektážní směsí. Vyvrtané otvory byly nejprve očištěny od nesoudržné, rozdrolené omítky vyfukovacím balonkem a následně předvlhčeny vodou. Voda byla do otvorů aplikována za účelem snadnějšího průniku injektážní malty. Dutiny byly průběžně vyplňovány injektážními směsmi *Ledan TB1®, Ledan RI.STAT A® a Ledan RI.STAT B®*. Velmi řídký *Ledan RI.STAT®* A byl použit v místech drobných defektů, nebo pro přilepení omítkových vrstev zpět k sobě.

Ledan RI.STAT B® byl používán při vyplnění dutin větších rozměrů a *Ledanem TB1®* byly dále vyplňovány dutiny, u kterých se v průběhu injektáže objevily problémy s aplikací prostředků *Ledan RI.STAT A® či B®.* V některých místech dutin se nacházely také vypoukliny, na těchto místech byla v průběhu injektáže použita technika tlakování omítky (*Obr. 34., 35.*). Tlakování omítky pomocí stahovacích pásek bylo provedeno za účelem narovnání nerovností omítky, nebo pro zamezení vzniku dalších nežádoucích vypouklin. Tlakování omítky bylo prováděno při průběhu aplikace injektážní směsi, nebo krátce po vyplnění dutin. Po dokončení injektáže byly vodou a houbičkami odstraněny přelepy *Klucelu M*, tato místa jsou společně s injektážními vpichy vyznačena v *Příloze 2. Grafická dokumentace*.

9.1.3 Čištění

Čištění povrchu sgrafitové výzdoby bylo prováděno již v průběhu injektáže dutin. Při aplikaci injektážní směsi se na mnoha místech začaly objevovat vlhké mapy, při jejichž vysychání opakovaně docházelo k vylouhování okrové barvy na povrchu bílého nátěru (*Obr. 33.*). Tyto mapy byly průběžně čištěny houbami s vodou již při aplikaci injektážních směsí, přičemž každé další provlhčení omítky způsobilo jejich návrat. Na úseku určenému k restaurování byly již při vizuálním průzkumu nalezeny starší barevné mapy, které byly barevně srovnatelné s těmi, které se začaly objevovat v průběhu injektáže.

Po dokončení injektáže bylo přistoupeno na celoplošné čištění, cílem čištění bylo redukovat z povrchu zbytky nesoudržného bílého nátěru a očistit povrch ryté kresby od nečistot a zbytků barevných retuší z předchozích zásahů. Residua barevných retuší se na povrchu objevovala v podobě stékanců, tento jev byl pravděpodobně způsoben stékající vodou po povrchu omítky (*Obr. 38., 39.*).

V první fázi čištění byl povrch ve dvou po sobě jdoucích cyklech omyt vodou za pomoci jemných kartáčků (*Obr. 40.*). V druhé fázi čištění byla pozornost věnována především povrchům, na kterých se nacházely již zmíněné, okrově zabarvené, barevné mapy. Na vylouhovaných mapách byly nejprve provedeny zkoušky čištění citrátem amonným ve dvou koncentracích. Na povrch byl nejprve aplikován 5% citrát amonný, jehož účinek byl shledán nedostatečným. Následovala zkouška čištění 10% roztokem citrátu amonného, přičemž se již podařilo odstranit některé z barevných map. Citrát amonný byl aplikován štětcem přímo na povrch bílého nátěru, přičemž byl v následujících několika vteřinách z povrchu odstraněn vatou a vodou. Na místech, kde působení 10 % citrátu amonného nebylo dostatečné, bylo přistoupeno k zábalu z demineralizované vody a buničiny *Arbocel® BC 200*. Arbocelové zábaly způsobily pouze migraci barevných map, nikoli jejich odstranění.

V dolní části úseku určenému k restaurování, přímo nad okenní římsou, bylo nalezeno zbarvení způsobené korozí mědi, které bylo v minulosti způsobeno vlivem odstřiků vody od

měděného oplechování. Na tomto úseku byl aplikován zábal z Arbocelu s obsahem 20 % uhličitanu amonného, s dobou působení 2 hodiny (*Obr. 54., 55.*). Po odstranění zábalu uhličitanu amonného byly za účelem odstranění případných reziduí korozních produktů aplikovány dva zábaly s demineralizovanou vodou, které byly odstraněny vždy po jejich úplném vyschnutí. Výsledný efekt čištění byl dostačující, při aplikaci zábalů byla úspěšně odstraněna místa s výskytem koroze mědi (*Obr. 52., 53.*).

V konečné fázi čištění byl povrch celého úseku očištěn párou, povrch byl postupně čištěn v pásech od shora dolů, přičemž byly stékající nečistoty společně s vodou zachytávány houbou.

9.1.4 Redukce bílého nátěru

Společně s poslední fází čištění, při které byl povrch očišťován vodní párou, probíhala redukce nesoudržného bílého nátěru. Jak již bylo uvedeno ve vizuálním průzkumu, v některých oblastech bílý nátěr výrazně zasahoval do ryté kresby, čímž byl způsoben nepříznivý posun kresebného zpracování jednotlivých postav. Zateklý bílý nátěr také negativně ovlivnil plasticitu výjevu v místech, kde byla šrafa přetřena. Cílem redukce bílého nátěru bylo především odstranit nesoudržný bílý nátěr a redukovat nátěr v místech, kde zasahoval do ryté kresby (*Obr. 40., 41.*).

Nejprve byl povrch sgrafita naměkčen horkou párou, což umožnilo snadnější prorytí jednotlivých přesahů bílého nátěru jehlou, nebo jiným nástrojem. V oblastech, kde se pod nátěrem jednoznačně objevovala jemnější šrafa, byly jednotlivé ryté linie citlivě obnoveny ostrým nástrojem (*Obr. 44., 45.*). Pro prorytí byly používány jehly, špachtle a hřebíky několika velikostí. Pro redukci bílého nátěru byl vytvořen kresebný návrh, na kterém byly tužkou vyznačeny stíny na sgrafitu a bílou rudkou naopak zvýrazněna nejvíce osvětlená místa. Tento návrh měl sloužit jako předloha pro redukci nátěru a také byl následně použit při retuši.

9.1.5 Strukturální konsolidace

Po očištění povrchu sgrafita bylo přistoupeno k druhé fázi zpevňování. Strukturální konsolidace povrchu byla nutná na místech, kde docházelo k mírnému úbytku materiálu omítkové vrstvy. Na těchto místech po očištění povrchu vzniklo riziko oddělování drobných zrn z povrchu omítky. K tomuto jevu docházelo především v místech, kde byla odhalena omítka intonaca colorata, po redukci nesoudržného bílého nátěru. Účel zpevňování byl také spojen s obnovou soudržnosti materiálu v otevřených defektech, před započetím tmelení. Zpevňovací prostředky byly aplikovány štětcem do otevřené struktury defektů i na mírně drolivý, originální povrch, směrem od shora dolů (*Obr. 58., 59.*). Použita byla kombinace organokřemičitého prostředku *Remmers KSE 100* a vápenné nanosuspenze *CaLoSil E25* (míchaná s technickým lihem v poměru 1:5). V první fázi konsolidace byl aplikován organokřemičitan, následující den

byl povrch opatřen *CaLoSilem E25* s lihem. Mezi aplikacemi jednotlivých prostředků byla dodržena technologická přestávka 24 hodin. Konsolidanty byly napouštěny v rozmezí od jednoho do tří cyklů, přičemž organokřemičitý prostředek byl aplikován metodou "wet to wet", která umožňuje průnik konsolidantu do větší hloubky. Prostředek *KSE 100* byl na úseku aplikován ve více cyklech pouze na místech, které vykazovaly výraznější ztrátu koheze (soudržnosti). Po dokončení aplikace organokřemičitého prostředku byla aplikována vápenná nanosuspenze *CaLoSil E25*, za účelem urychlení katalyzace reakce s organokřemičitanem. Ošetřené plochy byly vždy po aplikaci vápenné nanosuspenze zavlhčeny vodou, aby se předešlo tvorbě zákalů na povrchu. Po tomto zásahu byla nutná technologická přestávka trvající 4 dny, kdy bylo nutno vyčkat na konec působení dočasné hydrofobity zpevňovaného materiálu. Po této pauze byla zahájena fáze tmelení. Místa ošetřená organokřemičitým konsolidantem jsou vyznačena v *Příloze 2. Grafická dokumentace*.

9.1.6 Tmelení

Tmelením byly zajištěny drobné defekty originálních omítek, odhalené okraje rytých kreseb a také vpichy od injektáže. Na úseku vymezeném k restaurování se nenacházely výrazné ztráty omítkových vrstev. Na tmelení byl z tohoto důvodu použit jemný vápenný tmel, který byl v hlubších defektech nanášen ve dvou a více tenkých vrstvách. Na tmely byla použita směs vápenného hydrátu a písku frakce 0–2 mm míchané v objemovém poměru 1,5:1. V průběhu tmelení byla také provedena revize jednoho nevyhovujícího tmelu, který byl zhotoven v roce 2012. Na tomto místě byla provedena malá rekonstrukce sgrafitové výzdoby, při níž byl tmel následně proryt jemnou šrafou. Za účelem dosažení dostatečné přilnavosti tmelící směsi byly tmely aplikovány na důkladně provlhčený povrch. Tmely byly nanášeny na podklad kovovými špachtlemi různých velikostí a po jejich zavadnutí byly následně povrchy zhotovených tmelů upraveny mikroporézními houbami pro dosažení požadované struktury tmelu.

9.1.7 Retuš

Zhotovené tmely a plochy se ztrátou vrstvy bílého nátěru bylo nutné vyretušovat. Cílem zvoleného způsobu retuší bylo sjednotit restaurovanou plochu, s ohledem na celou fasádu. Na retuše byl použit lomený vápenný nátěr, který byl namíchán jednotně na celé ploše sgrafitové fasády (*Obr. 64., 65.*). Suchá směs, která tvořila základ pro retuš, byla složena z vápenného hydrátu, přírodně hydraulického vápna *NHL 3,5* a bílých pigmentů. Na suchou směs byly materiály míchány v následujících objemových poměrech: 1 díl NHL, 4 díly vápenného hydrátu. Do suché směsi tvořené z vápenného hydrátu a NHL byly následně přidány 2 % z celkové hmotnosti nano zinkové běloby v poměru 1:1. Pro přípravu kapalné složky byla připravena 5 % *Dispersion K9* a pigment sienny přírodní s vodou. Do 30 gramů vody byly

naloženy 3 gramy pigmentu sienny přírodní, tato směs byla následně důkladně promíchána. Pro dokončení retušovací směsi byly smíchány sypké a kapalné složky dohromady. Konečná retušovací směs byla vytvořena smícháním 50 gramů připravené suché směsi, 40 gramů 5 % *Dispersion K9* a 40 kapek naloženého pigmentu sienny přírodní ve vodě. Všechny složky byly důkladně promíchány, aby vznikla homogenní směs vhodná pro retušování. Tato směs byla zpracovatelná pouze 5 hodin, tudíž bylo v průběhu retuší nutno namíchat každý den čerstvý bílý nátěr.

Nátěr byl aplikován metodou evokace, tedy válením kulatého štětce po povrchu reliéfu.[59] Tato metoda byla zvolena, aby se nanášená barva přenesla pouze na povrch retušovaného reliéfu a nedošlo k vyplnění celé struktury. Nátěr byl nanášen na sgrafito postupně, s ohledem na modelaci a dle potřeby byl v průběhu procesu lokálně doplňován.

9.1.8 Použité materiály

9.1.8.1 Injektáž

• *CaLoSiL® E 25,* nanosuspenze hydroxidu vápenatého v ethanolu o koncentraci 25 g/L, výrobce: IBZ Salzchemie GmbH & Co. KG, Německo.

• *LEDAN® RI.STAT A***,** předmíchaná injektážní maltovina. Skládá se z přírodního vápna a speciálních hydraulických pojiv (C30), výrobce: Tecno Edile Toscana.

• *LEDAN® RI.STAT. B***,** malta s nízkou měrnou hmotností vhodná pro konsolidační injektáže a opětovné přilnutí omítky ke konstrukci stěny v přítomnosti dutin menších než 15 mm, výrobce: Tecno Edile Toscana.

• *LEDAN® TB1,* injektážní malta pro zpevnění a opětovnému přilepení freskových nebo malovaných omítek, které se oddělují od nosné desky. Zvláště vhodný je pro vertikální povrchy, výrobce: Tecno Edile Toscana.

9.1.8.2 Konsolidace

• *CaLoSiL® E25,* nanosuspenze hydroxidu vápenatého v ethanolu o koncentraci 25 g/L, ve směsi s lihem v obj. poměru 1:5, výrobce: IBZ Salzchemie GmbH & Co. KG, Německo.

• *Technický líh*, ethanol 96 %, organické rozpouštědlo, výrobce: Severochema, ČR

• *Remmers KSE 100*, konsolidant na organokřemičité bázi, distributor: Remmers s.r.o.

[59] WICHTERLOVÁ, Zuzana. Současné a minulé přístupy k retuši a rekonstrukci renesančních sgrafit. "Rekorozní metoda" retuše sgrafit versus metoda "Evokace štětcem." In: Obnova památek 2021: Sgrafito. Praha: Studio Axis, 2021. ISBN 978-80-906762-2-0. s. 53–62.

9.1.8.3 Čištění

• *ARBOCEL® BC 200*, buničina pro odsolování ve verzi dlouhé,krátké a střední vlákno, balení 15–20–17.5 kg. Základní poměr činí 200–300 g Arbocelu na 1 kg bobtnavé hlinky jako je bentonit nebo atapulgit, distributor: KRUSTAshop s.r.o.

• *Uhličitan amonný***,** proměnlivá směs uhličitanu amonného a karbamátu amonného, distributor: Ing. Petr Švec–PENTA s.r.o.

• *Klucel® M hydropropylcellulose (HPC),* neiontový ve vodě rozpustný ether celulózy s všestrannou kombinací vlastností. Kombinuje rozpustnost v organických rozpouštědlech, tepelnou plasticitu a povrchovou aktivitu se zahušťovacími a stabilizačními vlastnostmi jiných ve vodě rozpustných celulózových polymerů. Bílý prášek bez zápachu a chuti? distributor: Kremer Pigmente GmbH & Co. KG, Německo

• *Kyselina citronová,* výrobce: ALTER, s.r.o.

• *Čpavková voda,* tekutý čpavek, používá se k různým technickým účelům (k čištění a leptání), distributor PROXIM s.r.o.

9.1.8.4 Tmelení

• *Vápenný hydrát*

• *Kopaný křemičitý písek,* frakce 0–2 mm, původ: Písník Kinský, s.r.o.

9.1.8.5 Retuš

• *Vápenný hydrát*

• *Dispersion K9***,** vodná akrylátová disperze, koncentrace 49,5–50,5 % (hm.), distributor: Kremer Pigmente GmbH & Co. KG, Německo

• *Práškové minerální pigmenty***,** distributor: Kremer Pigmente GmbH & Co. KG, Německo

• *CALCIDUR® NHL 3,5*, je dle EN 459-1 přirozeně hydraulické vápno. Vyrábí se pálením a hašením speciálně vybraného mušlového vápence. Vznik pevnosti *CALCIDUR® NHL 3,5* nastává díky carbonataci a hydratačnímu tvrdnutí.

9.2 Doporučený režim památky (pokyny pro údržbu)

Sgrafitová výzdoba se nachází v exteriéru a je neustále vystavena vnějším klimatickým vlivům a klimatickým změnám. Tyto faktory mohou způsobit riziko rozsáhlého poškození díla, nebo jeho degradaci. Na sgrafitovém výjevu *Bitva u Milvijského mostu* je způsobeno největší poškození vlivem zatékání a odstřiků vody. Je proto doporučeno co nejvíce omezit všechny potenciální zdroje vlhkosti. Doporučuje se pravidelně kontrolovat funkčnost a stav okapů a okapových svodů. Rovněž je nutná pravidelná revize stavu omítkových vrstev a preventivní ošetření vzniklých defektů. Cílem instalace preventivních opatření je zamezit pronikání srážkové vody a dalších zdrojů vlhkosti do struktury omítek nebo hlouběji do zdiva. Dále je žádoucí zamezit výskytu ptactva v bezprostřední blízkosti sgrafitové výzdoby. Výskyt ptactva či hmyzu by mohl způsobit riziko poškození jejich uhnízděním. Je doporučena instalace ochrany proti ptactvu v podobě kovových hrotů na okenních parapetech.

10 Závěr

V první fázi restaurátorského zásahu došlo k hloubkové injektáži i strukturální konsolidaci na díle. Injektážními maltami byly vyplňovány hloubkové dutiny omítkových vrstev, které výrazně vykazovaly ztrátu koheze. Dále došlo také k výrazné redukci esteticky nevyhovujícího bílého nátěru, který byl zhotoven v rámci druhotných zásahů. Redukce bílého nátěru byla provedena primárně mechanickým čištěním na místech, kde došlo k zalití ryté kresby. Cílem estetických úprav bylo barevné sjednocení vzhledu sgrafitové výzdoby na celé fasádě II. nádvoří Státního zámku v Litomyšli. Před procesem retušování byl v rámci přípravných prací zhotoven výtvarný návrh, dle kterého se následně retuš odvíjela. V rámci těchto estetických úprav byla posuzována také grafická předloha, z níž byla lépe čitelná modelace jednotlivých postav. Na sgrafitu tedy došlo k vizuálnímu posunu prezentace fasády, při níž zhotovená retuš doplňuje modelaci postav a napomáhá tak prostorovému působení sgrafita.

V rámci průzkumu grafických předloh byly analyzovány odchylky na výsledném díle, s ohledem na druhotné zásahy a jejich vlivy. V kapitole *3.5 Porovnání sgrafitového zpracování výjevu bitvy u Milvijského mostu s grafickými předlohami* jsou podrobně popsány jednotlivé fenomény, které jsou následně zpracovány v *Příloze 2. Grafická dokumentace*. Bádání napomohlo lepšímu pochopení způsobených odchylek a jejich identifikaci. Z tohoto průzkumu vyplývá, že některé odchylky od grafické předlohy byly realizovány již při zhotovení sgrafita. Odchylky způsobené druhotnými zásahy byly převážně důsledkem obnov bílého nátěru.

Z technologické stránky byl zásah proveden na základě vyhotoveného restaurátorského průzkumu z roku 2023, provedeného FR. V rámci tohoto průzkumu byl vyhotoven podrobný přírodovědný průzkum původních technik a použitých materiálů, který tvořil základ pro následné zvolení vhodných technologických postupů a konkrétních materiálů.

11 Seznam použité literatury a pramenů

11.1 Seznam použité literatury

KROUPA, Jiří; BLÁHA, Jiří; FIDLER, Petr; KNOZ, Tomáš a VYDROVÁ, Zdeňka. Litomyšl: Zámecké návrší. Světové památky UNESCO. Praha: Foibos Books, 2017. ISBN 978-80-88258-01-8.

WAISSER, Pavel. (ed.). Sgrafita zámku v Litomyšli. Litomyšl [i.e. Pardubice]: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Pardubicích, 2011. ISBN 978-80-904097-9-8.

SEIFERTOVÁ RACKOVÁ, Eliška. Zámek Litomyšl: malá kniha o velkém stavení. [Litomyšl]: město Litomyšl, 2021. ISBN 978-80-907947-4-0.

WICHTERLOVÁ, Zuzana. Současné a minulé přístupy k retuši a rekonstrukci renesančních sgrafit. "Rekorozní metoda" retuše sgrafit versus metoda "Evokace štětcem." In: Obnova památek 2021: Sgrafito. Praha: Studio Axis, 2021. s. 53–62. ISBN 978-80-906762-2-0.

WICHTERLOVÁ, Zuzana. Průzkum techniky renesančního sgrafita. Univerzita Pardubice, 2015. ISBN 978-80-7395-930-2.

BLAŽÍČEK, Oldřich J. a Jiří KROPÁČEK. Slovník pojmů z dějin umění: názvosloví a tvarosloví architektury, sochařství, malby a užitého umění. Vyd. 2. Praha: Aurora, 2013. ISBN 978-807-2991-044.

Bible, překlad 21. století. 5. opravné vyd. Praha: Biblion, 2018. ISBN 978-80-87282-37-3.

VOJTĚCHOVSKÝ, Jan (ed.). Sgraffito in change: original realization vs. secondary interventions: second international conference. Pardubice: University of Pardubice, 2022. ISBN 978-80-7560-423-1.

11.2 Seznam použitých pramenů

BOŠTÍK, Václav; PALCR, Zdeněk; PODHÁRSKÝ, Stanislav; ZOUBEK, Olbram, Zpráva o restaurátorských pracích. Státní zámek Litomyšl, 2. nádvoří, 1984.

KRHÁNKOVÁ, Kateřina; MARČÍKOVÁ, Karolína; WICHTERLOVÁ, Zuzana. Dokumentace restaurátorského průzkumu sgrafita Státní zámek Litomyšl - 2. nádvoří. Litomyšl: Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování, 2023.

STEHLÍK, František. Zámek Litomyšl: komposiční studie. Česká architektura. Praha: Nakladatelství československých výtvarných umělců, 1957.

VOJTĚCHOVSKÝ; Jan, VEDRAL; Michal, Průzkum a zajištění figurální sgrafitové výzdoby jihovýchodní fasády 2. nádvoří zámku v Litomyšli. Litomyšl: Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování, 2012.

11.3 Seznam použitých online zdrojů

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV. Památkový katalog [online]. 2015. Dostupné z: Zámek v Litomyšli - Národní památkový ústav (npu.cz) (https://www.npu.cz/cs/pamatkova-pece/pamatkovy-fond/pamatky-s-mezinarodnim-statusem/litomysl)

12 Seznam použitých zkratek

FR UPCE – Fakulta restaurování Univerzity Pardubice

MK – Ministerstvo kultury České republiky

MÚ – Městský úřad

NPÚ – Národní památkový ústav

G5 NPÚ – Generální ředitelství Národního památkového ústavu

KCHT FR – Katedra chemické technologie

ÚOP NPÚ – Územní odborné pracoviště Národního památkového ústavu

NKP – Národní kulturní památka

13 Přílohy

13.1 Příloha 1. Obrazová dokumentace 57

13.2 Příloha 2. Grafická dokumentace 108

13.3 Příloha 3. Závazné stanovisko 117

13.1 Příloha 1. Fotografická a obrazová dokumentace

Seznam obrázků

Obr. 1. Město Litomyšl, umístění v ČR. Dostupné online z: https://ags.cuzk.cz/geoprohlizec/?k=503 61
Obr. 2. Zámek Litomyšl, Zdroj fotografie památkový katalog NPÚ. Dostupné online z: https://www.zamek-litomysl.cz/cs/fotogalerie 61
Obr. 3. Fotogrammetrická dokumentace (ortofotoplán), celkový pohled na jihovýchodní fasádu II. nádvoří Státního zámku v Litomyšli. Stav k 29.2.2024. Zapracoval: Ing. Jiří Vidman 63
Obr. 4. Fotogrammetrická dokumentace (ortofotoplán), snímek dokumentující jednotlivé dílčí výřezy (výjevy) a jejich označení. Stav k 29.2.2024. Zapracoval: Ing. Jiří Vidman. 63
Obr. 5. Fotogrammetrická dokumentace (ortofotoplán), umístění na fasádě – vpravo nahoře. Stav k 29.2.2024. Autorem Ing. Jiří Vidman. 64
Obr. 6. 2. Fotogrammetrická dokumentace, výřez úseku C3a, Bitva u Milvijského mostu, stav k 29.2.2024. Autorem Ing. Jiří Vidman. 64
Obr. 7. Výřez úseku C3a-b, Bitva u Milvijského mostu, stav k 29.2.2024. Autorem Ing. Jiří Vidman. 65
Obr. 8. 4. Výřez úseku C3b, Bitva u Milvijského mostu, stav k 29.2.2024. Autorem Ing. Jiří Vidman. 65
Obr. 9. Fotogrammetrická dokumentace, vyznačení úseku vymezeného k restaurování v rámci této bakalářské práce. Stav k 29.2.2024. Autorem Ing. Jiří Vidman. 66
Obr. 10. Historická fotografie, výchozí stav výjevu bitvy u Milvijského mostu před započetím restaurátorského zásahu provedeného v 80. letech 20. století. 68
Obr. 11. Historická fotografie, výchozí stav úseku vymezeného k restaurování před započetím restaurátorského zásahu provedeného v 80. letech 20. století. Na této fotografii lze vidět, v jakém stavu se nacházel bílý nátěr před obnovou. 69
Obr. 12. Historická fotografie, průběh obnovy bílého nátěru na výjevu bitvy u Milvijského mostu. 70
Obr. 13. Historická fotografie, průběh obnovy bílého nátěru na výjevu bitvy u Milvijského mostu, střední partie. 71
Obr. 14. Historická fotografie, průběh obnovy bílého nátěru na výjevu bitvy u Milvijského mostu, dolní partie. 72
Obr. 15. Historická fotografie, doplňky v dolní partii úseku vymezeného k restaurování. 73
Obr. 16. Historická fotografie, doplňky v dolní partii úseku vymezeného k restaurování, stav před tmelením. 74
Obr. 17. Historická fotografie, stav po restaurování úseku ve střední partii. 75
Obr. 18. Historická fotografie, stav po restaurování na úseku vymezeném k restaurování, dolní partie 76
Obr. 19. Historická fotografie, stav po restaurování na výjevu bitvy u Milvijského mostu. 77
Obr. 20. Stav před restaurováním, detail ryté kresby v oblasti originální omítkové vrstvy v porovnání s tmelem z 80. let, který se nachází v dolní polovině 79
Obr. 21. Stav před restaurováním, detail tmelu provedeného v rámci restaurátorského zásahu v roce 2012 (na noze jednoho z bojovníků), část tmelu z 80. let společně se zadní končetinou koně. 79
Obr. 22. Fotografie v rozptýleném světle. Pod spodním okrajem tmelu se nachází trhlina a rozsáhlá dutina v omítkových vrstvách. 80
Obr. 23. Fotografie v ostrém bočním nasvícení. Pod spodním okrajem tmelu se nachází trhlina a rozsáhlá dutina v omítkových vrstvách. 80
Obr. 24. Fotografie v rozptýleném světle, detail ryté kresby. 81
Obr. 25. Fotografie v ostrém bočním nasvícení, detail ryté kresby. Na fotografii lze spatřit reiéf s hlavními liniemi ryté kresby společně s jemnou šrafou. 81
Obr. 26. Fotografie v rozptýleném světle, detail trhliny v oblasti nohy společně s tmelem z roku 2012. 82
Obr. 27. Fotografie v ostrém bočním nasvícení, vznik vypoukliny v místě trhliny. 82
Obr. 28. Fotografie v rozptýleném světle, detail ryté kresby v dolní partii. V této partii je povrch omítky znečištěn korozními produkty mědi (odstřikem vody od měděného oplechování), které se vyznačují nazelenalou barvou. 83
Obr. 29. Fotografie v ostrém bočním nasvícení. Detail ryté kresby v dolní partii společně s nerovnostmi povrchu. 83

Obr. 30. Fotografie v rozptýleném světle, detail ryté kresby na hrudi bojovníka. 84
Obr. 31. Fotografie v ostrém bočním nasvícení, detail ryté kresby na hrudi bojovníka. Na této fotografii lze pozorovat šrafu zalitou bílým nátěrem. 84
Obr. 32. Průběh injektáže v místě, kde se nacházely nejrozsáhlejší oblasti dutin. 85
Obr. 33. Průběh injektáže, detail vylouhovaných okrových map v oblastech injektážních vpichů. 85
Obr. 34. Zajištění míst technikou tlakování omítky po injektáži na místech, kde se nacházely vypoukliny. 86
Obr. 35. Zajištění míst technikou tlakování omítky po injektáži na místech, kde se nacházely vypoukliny, detail. 86
Obr. 36. Stav před čištěním, hlava koně. 87
Obr. 37. Stav před čištěním, na fotografii lze spatřit okrové stékance, které negativně ovlivňují vzhled bílého nátěru. 87
Obr. 38. Zkouška čištění vodou a jemnými kartáčky na hrudi bojovníka. 88
Obr. 39. Zkouška čištění vodou a jemnými kartáčky, detail. 88
Obr. 40. Stav po očištění nesoudržného bílého nátěru vodou a jemnými kartáčky. 89
Obr. 41. Stav po redukci bílého nátěru v místech, kde bílý nátěr zasahoval do ryté kresby. 89
Obr. 42. Stav po čištění vodou a jemnými kartáčky, dva bojovníci. V levé dolní části fotografie se nachází tmel z 80. let 20. století, na němž redukce nebyla provedena. 90
Obr. 43. Stav po redukci bílého nátěru mechanickým očištěním, detail ruky jednoho z bojovníků. 90
Obr. 44. Stav po čištění vodou a mechanickém očištění bílého nátěru v místech, kde zasahoval do ryté kresby. 91
Obr. 45. Stav po čištění vodou a mechanickém očištění bílého nátěru v místech, kde zasahoval do ryté kresby, detail ryté kresby na hrudi bojovníka. 91
Obr. 46. Stav po čištění vodou a mechanickém očištění bílého nátěru v místech, kde zasahoval do ryté kresby, detail obličejové oblasti jednoho z bojovníků. 92
Obr. 47. Stav po čištění vodou a mechanickém očištění bílého nátěru v místech, kde zasahoval do ryté kresby, detail hlavy koně. 92
Obr. 48. Stav po čištění vodou a jemnými kartáčky, horní partie. 93
Obr. 49. Stav po čištění vodní parou, detail horní partie, pozadí intonaca colorata. 93
Obr. 50. Stav po čištění vodou a mechanickém očištění bílého nátěru v místech, kde zasahoval do ryté kresby. Detail horní partie. 94
Obr. 51. Stav po čištění vodou a mechanickém očištění bílého nátěru v místech, kde zasahoval do ryté kresby, detail hlav bojovníků horní partie. 94
Obr. 52. Stav po čištění vodou a mechanickém očištění bílého nátěru v místech, kde zasahoval do ryté kresby, detail ocasu koně v dolní partii. Na tomto místě se nachází tmel z 80. let 20. století, na němž došlo k dezinterpretaci (původně zde byla zobrazena helma). 95
Obr. 53. Stav po čištění vodou a mechanickém očištění bílého nátěru v místech, detail dolní partie. 95
Obr. 54. Průběh čištění arbocelovými zábaly s uhličitanem amonným na místech, kde se vyskytovaly korozní produkty mědi. 96
Obr. 55. Průběh čištění, detail arbocelového zábalu s uhličitanem amonným. 96
Obr. 56. Esteticky nevyhovující tmel zhotovený v rámci konzervátorského zásahu v roce 2012. 97
Obr. 57. Revize esteticky nevyhovujícího tmelu zhotoveného v rámci konzervátorského zásahu v roce 2012. 97
Obr. 58. Průběh strukturální konsolidace organokřemičitým prostředkem KSE 100 ve střední partii úseku. 98
Obr. 59. Průběh strukturální konsolidace organokřemičitým prostředkem KSE 100, detail hlavy jednoho z bojovníků. 98
Obr. 60. Průběh strukturální konsolidace v dolní partii úseku vymezeného k restaurování. V této oblasti se nacházelo znečištění korozními produkty mědi. 99
Obr. 61. Průběh strukturální konsolidace v dolní partii úseku vymezeného k restaurování. Stav po očištění koroze mědi v oblasti tmelu zhotoveného v 80. letech minulého století. 99
Obr. 62. Stav po restaurování, celkový pohled na úsek vymezený k restaurování. Pohled z arkádového ochozu zámku. 101

Obr. 63. Stav po restaurování, střední partie úseku vymezeného k restaurování. 102
Obr. 64. Stav po restaurování, dva bojovníci ve střední partii úseku vymezeného k restaurování. 103
Obr. 65. Stav po restaurování, detail hlavy jednoho z bojovníků. 103
Obr. 66. Stav po restaurování, detail hlavy koně. 104
Obr. 67. Stav po restaurování, detail obličejové oblasti jednoho z bojovníků. 104
Obr. 68. Stav po restaurování, horní partie. 105
Obr. 69. Stav po restaurování, horní levá partie, detail. 106
Obr. 70. Stav po restaurování, horní pravá partie, detail. 106
Obr. 71. Stav po restaurování, střední partie s bojovníkem. 107
Obr. 72. Stav po restaurování, v levé části fotografie se nachází tmel zhotovený v 80. letech 20. století. 107

Obr. 1. Město Litomyšl, umístění v ČR. Dostupné online z: https://ags.cuzk.cz/geoprohlizec/?k=503

Obr. 2. Zámek Litomyšl, Zdroj fotografie památkový katalog NPÚ. Dostupné online z: https://www.zamek-litomysl.cz/cs/fotogalerie

Obr. 3. Fotogrammetrická dokumentace (ortofotoplán), celkový pohled na jihovýchodní fasádu II. nádvoří Státního zámku v Litomyšli. Stav k 29.2.2024. Zapracoval: Ing. Jiří Vidman

Obr. 4. Fotogrammetrická dokumentace (ortofotoplán), snímek dokumentující jednotlivé dílčí výřezy (výjevy) a jejich označení. Stav k 29.2.2024. Zapracoval: Ing. Jiří Vidman.

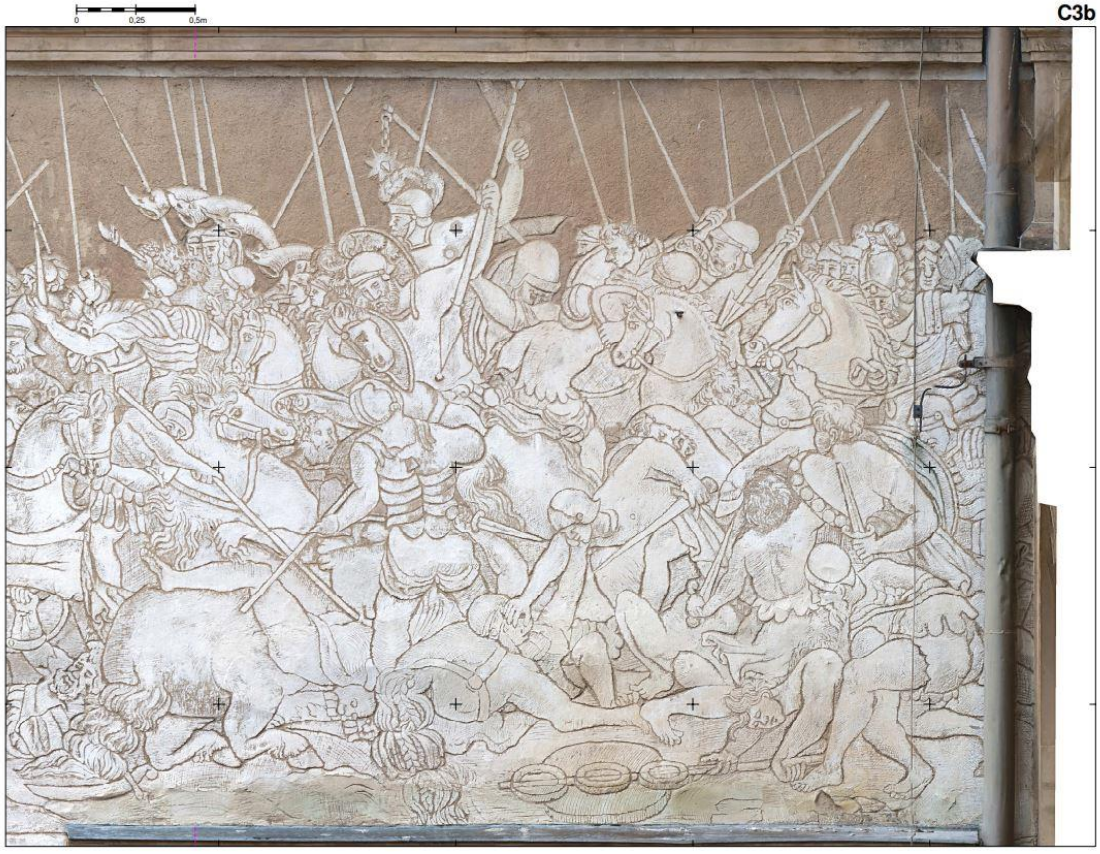
Obr. 5. Fotogrammetrická dokumentace (ortofotoplán), umístění na fasádě – vpravo nahoře. Stav k 29.2.2024. Autorem Ing. Jiří Vidman.

Obr. 6. 2.Fotogrammetrická dokumentace, výřez úseku C3a, Bitva u Milvijského mostu, stav k 29.2.2024. Autorem Ing. Jiří Vidman.

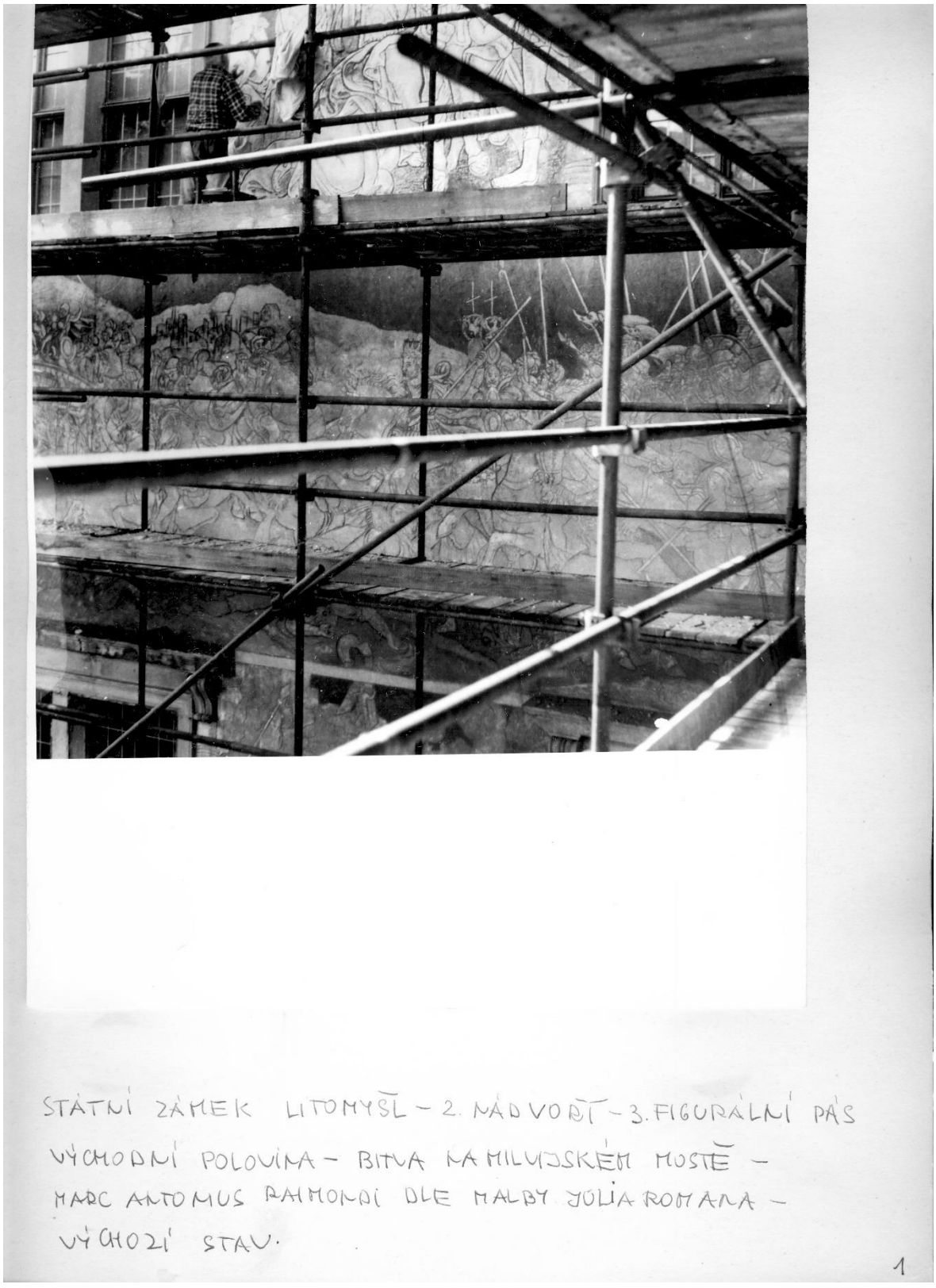
Obr. 7. Výřez úseku C3a-b, Bitva u Milvijského mostu, stav k 29.2.2024. Autorem Ing. Jiří Vidman.

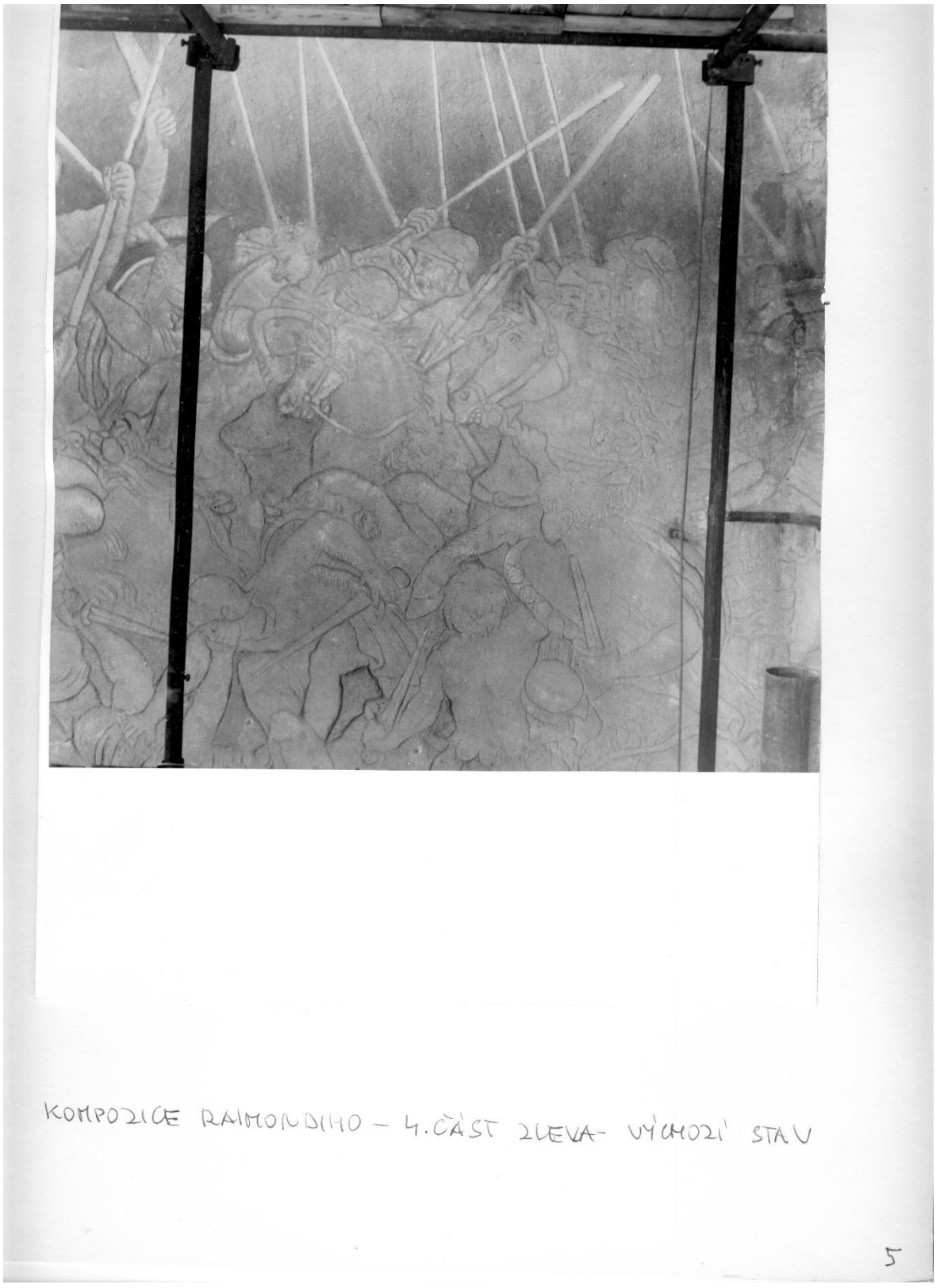
Obr. 8. 4.Výřez úseku C3b, Bitva u Milvijského mostu, stav k 29.2.2024. Autorem Ing. Jiří Vidman.

Obr. 9. Fotogrammetrická dokumentace, vyznačení úseku vymezeného k restaurování v rámci této bakalářské práce. Stav k 29.2.2024. Autorem Ing. Jiří Vidman.

Obr. 10. Historická fotografie, výchozí stav výjevu bitvy u Milvijského mostu před započetím restaurátorského zásahu provedeného v 80. letech 20. století.

Obr. 11. Historická fotografie, výchozí stav úseku vymezeného k restaurování před započetím restaurátorského zásahu provedeného v 80. letech 20. století. Na této fotografii lze vidět, v jakém stavu se nacházel bílý nátěr před obnovou.

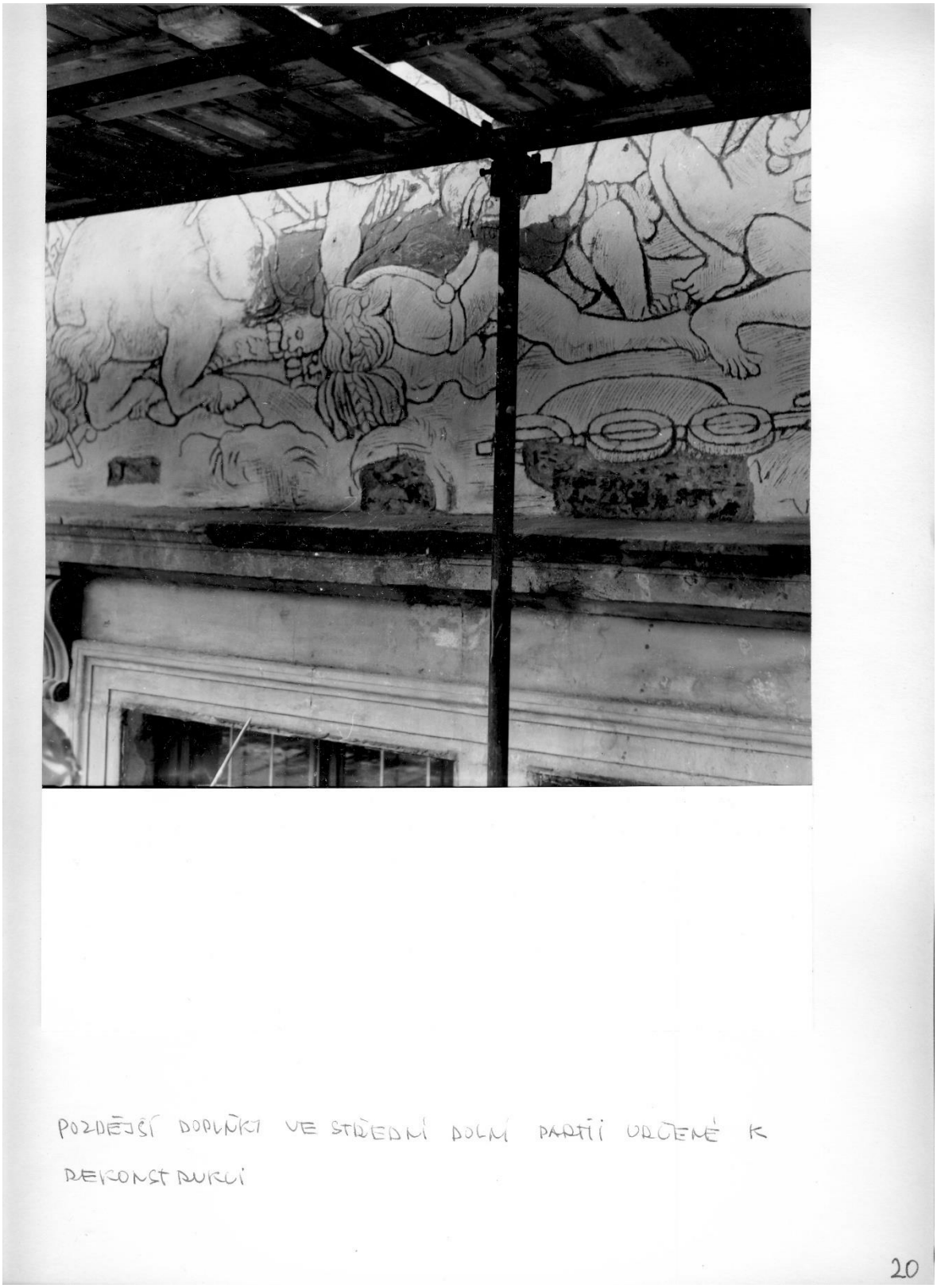
Obr. 12. Historická fotografie, průběh obnovy bílého nátěru na výjevu bitvy u Milvijského mostu.

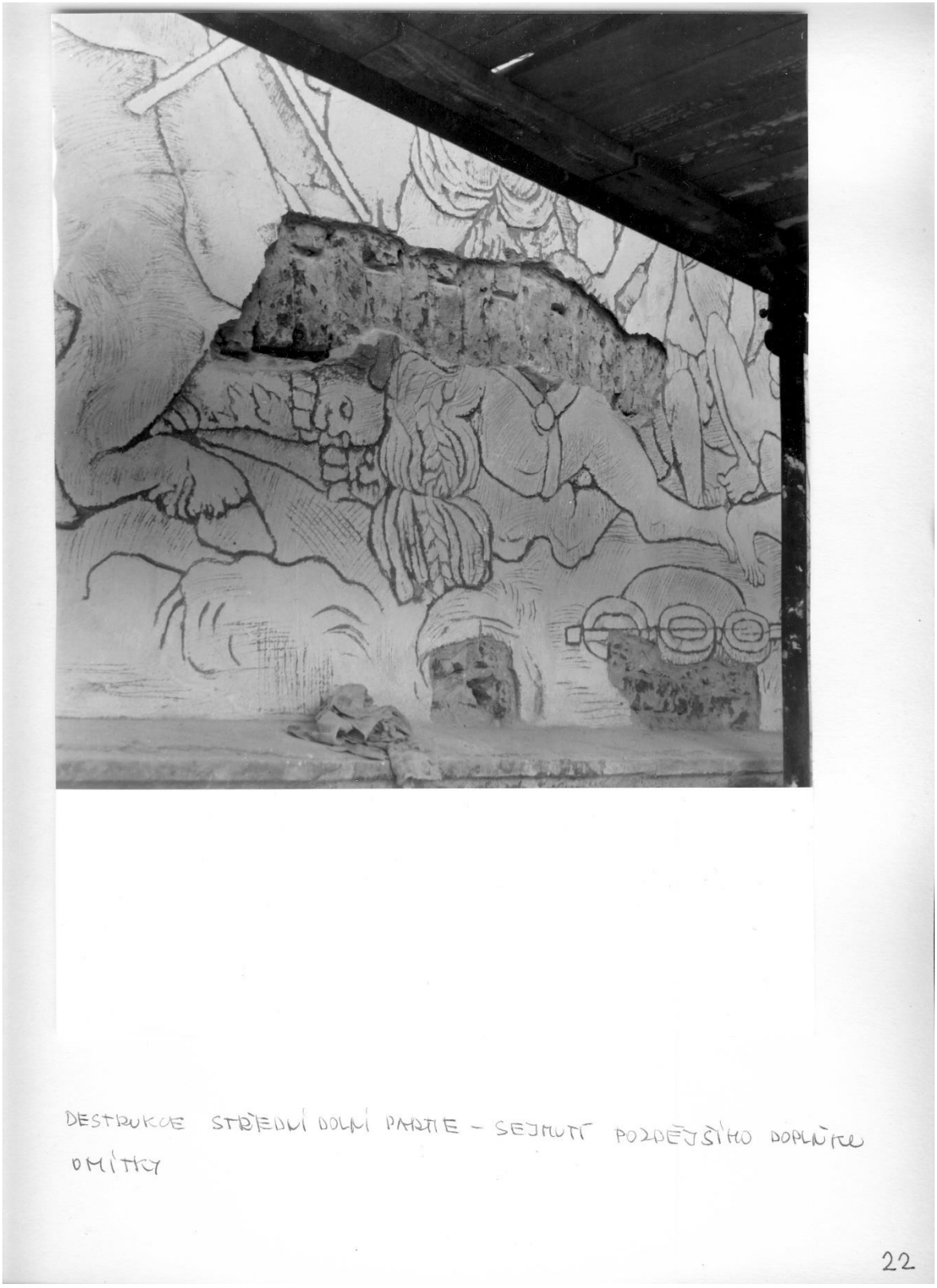
Obr. 13. Historická fotografie, průběh obnovy bílého nátěru na výjevu bitvy u Milvijského mostu, střední partie.

Obr. 14. Historická fotografie, průběh obnovy bílého nátěru na výjevu bitvy u Milvijského mostu, dolní partie.

Obr. 15. Historická fotografie, doplňky v dolní partii úseku vymezeného k restaurování.

Obr. 16. Historická fotografie, doplňky v dolní partii úseku vymezeného k restaurování, stav před tmelením.

Obr. 17. Historická fotografie, stav po restaurování úseku ve střední partii.

Obr. 18. Historická fotografie, stav po restaurování na úseku vymezeném k restaurování, dolní partie.

Obr. 19. Historická fotografie, stav po restaurování na výjevu bitvy u Milvijského mostu.

Obr. 20. Stav před restaurováním, detail ryté kresby v oblasti originální omítkové vrstvy v porovnání s tmelem z 80. let, který se nachází v dolní polovině.

Obr. 21. Stav před restaurováním, detail tmelu provedeného v rámci restaurátorského zásahu v roce 2012 (na noze jednoho z bojovníků), část tmelu z 80. let společně se zadní končetinou koně.

Obr. 22. Fotografie v rozptýleném světle. Pod spodním okrajem tmelu se nachází trhlina a rozsáhlá dutina v omítkových vrstvách.

Obr. 23. Fotografie v ostrém bočním nasvícení. Pod spodním okrajem tmelu se nachází trhlina a rozsáhlá dutina v omítkových vrstvách.

Obr. 24. Fotografie v rozptýleném světle, detail ryté kresby.

Obr. 25. Fotografie v ostrém bočním nasvícení, detail ryté kresby. Na fotografii lze spatřit reiéf s hlavními liniemi ryté kresby společně s jemnou šrafou.

Obr. 26. Fotografie v rozptýleném světle, detail trhliny v oblasti nohy společně s tmelem z roku 2012.

Obr. 27. Fotografie v ostrém bočním nasvícení, vznik vypoukliny v místě trhliny.

Obr. 28. Fotografie v rozptýleném světle, detail ryté kresby v dolní partii. V této partii je povrch omítky znečištěn korozními produkty mědi (odstřikem vody od měděného oplechování), které se vyznačují nazelenalou barvou.

Obr. 29. Fotografie v ostrém bočním nasvícení. Detail ryté kresby v dolní partii společně s nerovnostmi povrchu.

Obr. 30. Fotografie v rozptýleném světle, detail ryté kresby na hrudi bojovníka.

Obr. 31. Fotografie v ostrém bočním nasvícení, detail ryté kresby na hrudi bojovníka. Na této fotografii lze pozorovat šrafu zalitou bílým nátěrem.

Obr. 32. Průběh injektáže v místě, kde se nacházely nejrozsáhlejší oblasti dutin.

Obr. 33. Průběh injektáže, detail vylouhovaných okrových map v oblastech injektážních vpichů.

Obr. 34. Zajištění míst technikou tlakování omítky po injektáži na místech, kde se nacházely vypoukliny.

Obr. 35. Zajištění míst technikou tlakování omítky po injektáži na místech, kde se nacházely vypoukliny, detail.

Obr. 36. Stav před čištěním, hlava koně.

Obr. 37. Stav před čištěním, na fotografii lze spatřit okrové stékance, které negativně ovlivňují vzhled bílého nátěru.

Obr. 38. Zkouška čištění vodou a jemnými kartáčky na hrudi bojovníka.

Obr. 39. Zkouška čištění vodou a jemnými kartáčky, detail.

Obr. 40. Stav po očištění nesoudržného bílého nátěru vodou a jemnými kartáčky.

Obr. 41. Stav po redukci bílého nátěru v místech, kde bílý nátěr zasahoval do ryté kresby.

Obr. 42. Stav po čištění vodou a jemnými kartáčky, dva bojovníci. V levé dolní části fotografie se nachází tmel z 80. let 20. století, na němž redukce nebyla provedena.

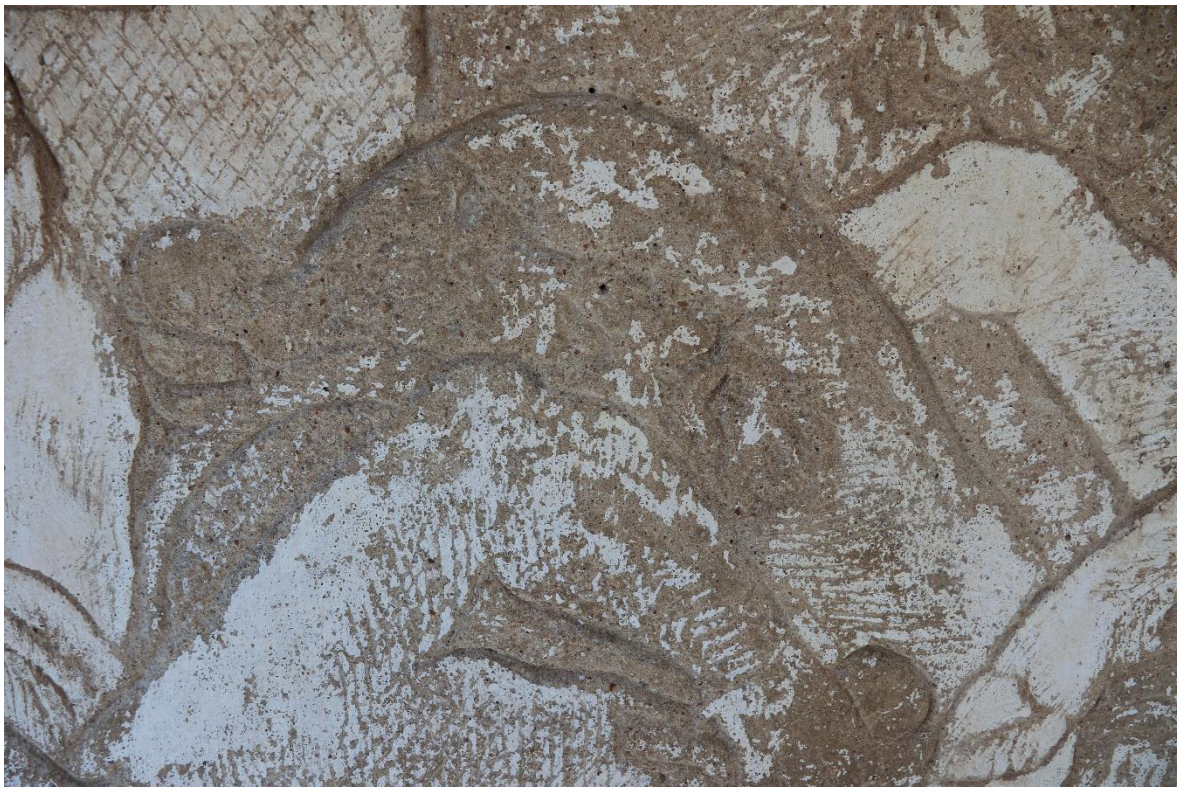
Obr. 43. Stav po redukci bílého nátěru mechanickým očištěním, detail ruky jednoho z bojovníků.

Obr. 44. Stav po čištění vodou a mechanickém očištění bílého nátěru v místech, kde zasahoval do ryté kresby.

Obr. 45. Stav po čištění vodou a mechanickém očištění bílého nátěru v místech, kde zasahoval do ryté kresby, detail ryté kresby na hrudi bojovníka.

Obr. 46. Stav po čištění vodou a mechanickém očištění bílého nátěru v místech, kde zasahoval do ryté kresby, detail obličejové oblasti jednoho z bojovníků.

Obr. 47. Stav po čištění vodou a mechanickém očištění bílého nátěru v místech, kde zasahoval do ryté kresby, detail hlavy koně.

Obr. 48. Stav po čištění vodou a jemnými kartáčky, horní partie.

Obr. 49. Stav po čištění vodní parou, detail horní partie, pozadí intonaca colorata.

Obr. 50. Stav po čištění vodou a mechanickém očištění bílého nátěru v místech, kde zasahoval do ryté kresby. Detail horní partie.

Obr. 51. Stav po čištění vodou a mechanickém očištění bílého nátěru v místech, kde zasahoval do ryté kresby, detail hlav bojovníků horní partie.

Obr. 52. Stav po čištění vodou a mechanickém očištění bílého nátěru v místech, kde zasahoval do ryté kresby, detail ocasu koně v dolní partii. Na tomto místě se nachází tmel z 80. let 20. století, na němž došlo k dezinterpretaci (původně zde byla zobrazena helma).

Obr. 53. Stav po čištění vodou a mechanickém očištění bílého nátěru v místech, detail dolní partie.

Obr. 54. Průběh čištění arbocelovými zábaly s uhličitanem amonným na místech, kde se vyskytovaly korozní produkty mědi.

Obr. 55. Průběh čištění, detail arbocelového zábalu s uhličitanem amonným.

Obr. 56. Esteticky nevyhovující tmel zhotovený v rámci konzervátorského zásahu v roce 2012.

Obr. 57. Revize esteticky nevyhovujícího tmelu zhotoveného v rámci konzervátorského zásahu v roce 2012.

Obr. 58. Průběh strukturální konsolidace organokřemičitým prostředkem KSE 100 ve střední partii úseku.

Obr. 59. Průběh strukturální konsolidace organokřemičitým prostředkem KSE 100, detail hlavy jednoho z bojovníků.

Obr. 60. Průběh strukturální konsolidace v dolní partii úseku vymezeného k restaurování. V této oblasti se nacházelo znečištění korozními produkty mědi..

Obr. 61. Průběh strukturální konsolidace v dolní partii úseku vymezeného k restaurování. Stav po očištění koroze mědi v oblasti tmelu zhotoveného v 80. letech minulého století.

Stav po restaurování

Obr. 62. Stav po restaurování, celkový pohled na úsek vymezený k restaurování. Pohled z arkádového ochozu zámku.

Obr. 63. Stav po restaurování, střední partie úseku vymezeného k restaurování.

Obr. 64. Stav po restaurování, dva bojovníci ve střední partii úseku vymezeného k restaurování.

Obr. 65. Stav po restaurování, detail hlavy jednoho z bojovníků.

Obr. 66. Stav po restaurování, detail hlavy koně.

Obr. 67. Stav po restaurování, detail obličejové oblasti jednoho z bojovníků.

Obr. 68. Stav po restaurování, horní partie.

Obr. 69. Stav po restaurování, horní levá partie, detail.

Obr. 70. Stav po restaurování, horní pravá partie, detail.

Obr. 71. Stav po restaurování, střední partie s bojovníkem.

Obr. 72. Stav po restaurování, v levé části fotografie se nachází tmel zhotovený v 80. letech 20. století.

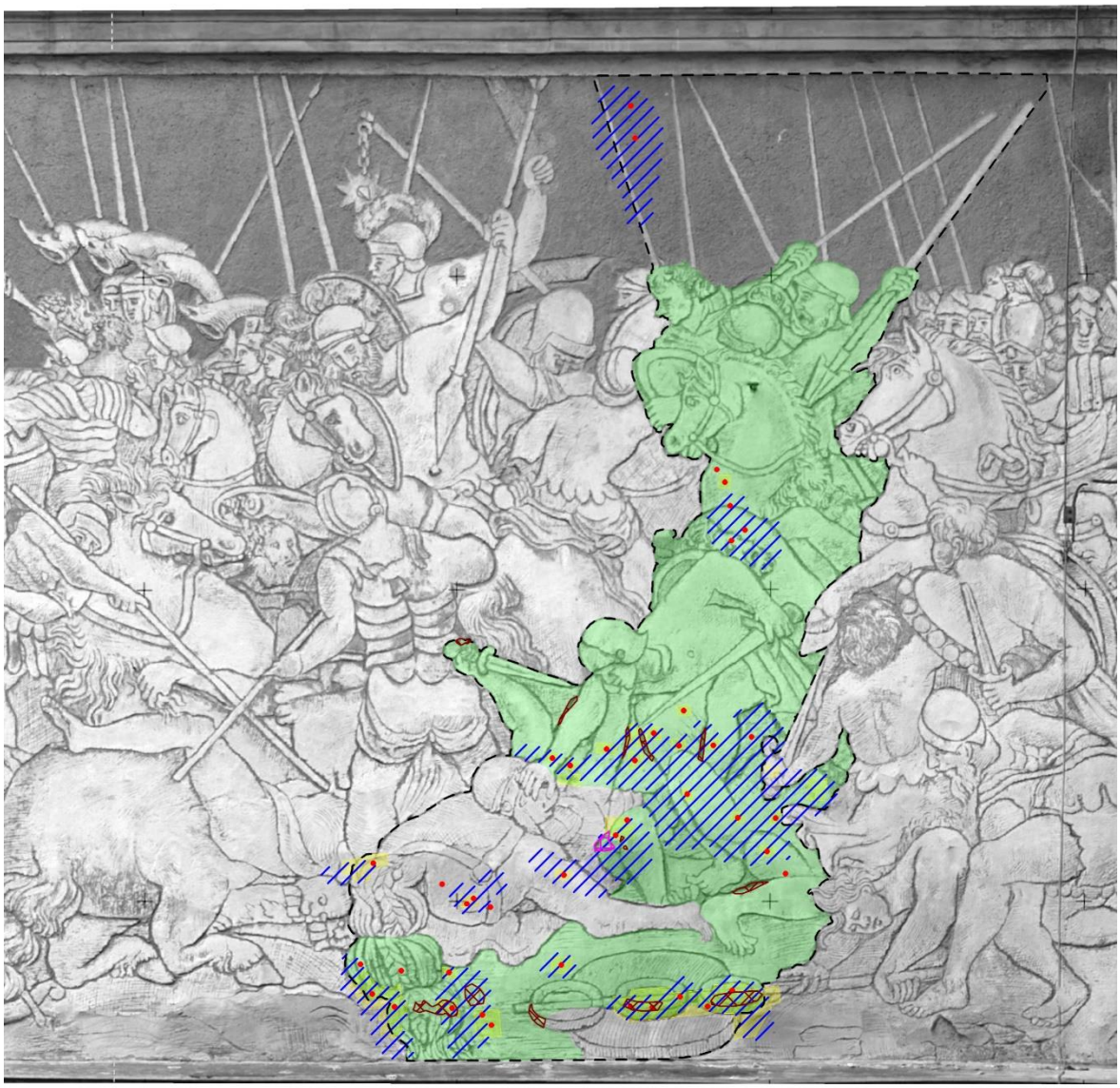
13.2 Příloha 2. Grafická dokumentace

LEGENDA 1	Renesanční sgrafito 1580	Tmely z 80. let 20. století
Původní realizace a druhotné zásahy	Kotvy lešení 2024	Historická injektáž 2012
Vymezený úsek	Tmely 2012	

LEGENDA 2	Zčernalý povrch	Dutiny
Poškození - sgrafito	Trhliny	Zatekliny
Vymezený úsek	Dutiny. vybouleniny	Korozní produkty mědi

LEGENDA 3	Přelepy (Klucel)	Vpichy injektáže 2024
Restaurátorské zásahy	Injektáž - rozsah	Tmely
Vymezený úsek	Revize poškozených vysprávek	Strukturální konsolidace (KSE 100)

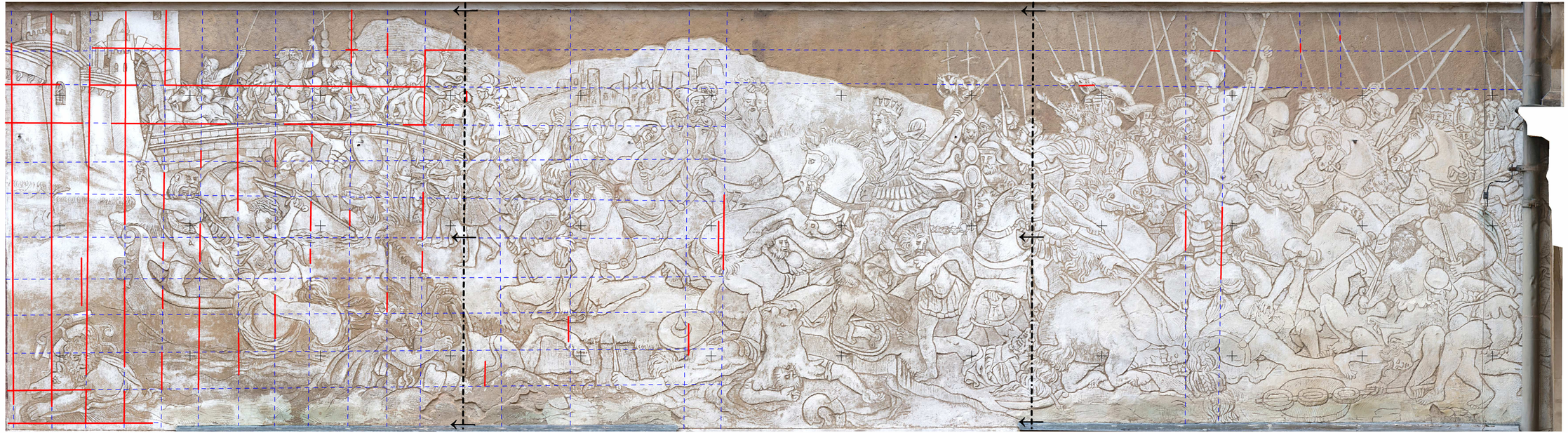

IMP· CAS· CONSTANTINVS PROSTR
TO AD PONTEM MILVIVM TYRA
NO MAXENTIO POST GRAVISS
CCC· FERE ANNORVM PERSECVTI
ONEM AFFLICTAM CHRISTI ECCL
SIAM LIBERTATI ASSERVIT
RAPHAEL PINXIT IN VATICANO

Zákres č. 1	Tmel - 80. léta (Zoubek)	Útes oddělující pevninu od vody	Prvek, který byl do realizace sgrafita přidán - hradby	Konec grafické předlohy
Sgrafito	Ztráta omítkových vrstev	Voda	Odchylky od grafické předlohy	Fenomény, které jsou komentovány v textu

Zákres č. 2	Odchylky od sgrafita
Grafická předloha, rytina od Monogramisty SK (16. století)	Prvky, které nejsou na sgrafitu

Zákres č. 3	Denní díly	Nalezené fragmenty přenosové mřížky
Zakreslovací mřížka	Propojení viditelných fragmentů přenosové mřížky	Směr, ve kterém se překrývají denní díly

13.3 Příloha 3. Závazné stanovisko

KRAJSKÝ ÚŘAD
Pardubického kraje
odbor kultury, sportu a cestovního ruchu

Adresa pro doručování:

Národní památkový ústav
Územní památková správa na Sychrově
Zámek Sychrov
463 44 Sychrov

Spisová zn.: SpKrÚ – 53107/2020 OKSCR OKPP
Číslo jednací: KrÚ – 15772/2021 OKSCR OKPP
Vyřizuje: Bc. Tomáš Slonka, úsek památkové péče
Telefon: 466 026 562
E-mail: tomas.slonka@pardubickykraj.cz

Datum: 09.07.2021

Národní kulturní památka „Zámek v Litomyšli" – Božský zámek, revitalizace zámku v Litomyšli, část I. (DPS a DZS); projektová dokumentace expozic a technické zprávy (dodatky).

R O Z H O D N U T Í

Účastník řízení:
Národní památkový ústav, Valdštejnské náměstí 162/3, Malá Strana, 118 01 Praha 1; zastoupený na základě plné moci Ing. arch. Tomášem Šantavým, Projektový ateliér pro architekturu a pozemní stavby s.r.o., Bělehradská 199/70, 120 00 Praha 2

Krajský úřad Pardubického kraje, odbor kultury, sportu a cestovního ruchu, oddělení kultury a památkové péče (dále jen příslušný orgán) obdržel dne 15.07.2020 žádost Národního památkového ústavu, zastoupeného na základě plné moci Ing. arch. Tomášem Šantavým, Projektový ateliér pro architekturu a pozemní stavby, s.r.o., Bělehradská 199/70, 120 00 Praha 2, o vydání závazného stanoviska k provedení revitalizace zámku v Litomyšli, část I. (DPS a DZS), Zámek Litomyšl – Božský zámek na pozemku parc. č. st. 5/1, k. ú. Záhraď, který je součástí areálu národní kulturní památky (dále jen NKP) „Zámek v Litomyšli". Žádost byla doložena projektovou dokumentací „Revitalizace zámku v Litomyšli, část I, Zámek Litomyšl – Božský zámek" a projektovou dokumentací expozic. Dokumentaci pro provádění stavby zpracoval: Projektový ateliér pro architekturu a pozemní stavby s.r.o., odpovědný projektant Ing. arch. Tomáš Šantavý a Design By Hy, s.r.o., Mezivrší 1813/6, 147 00 Praha 4; zastoupený Hynkem Peřinou; autorský kolektiv: Ing. arch. Tomáš Šantavý, Hynek Peřina, Ing. arch. Svatoslav Hladník a Ing. Dana Černá, březen, květen 2020. Předložená dokumentace je rozdělena na tyto celky:

- D.A Obnova vybraných vnitřních prostor objektu
- D.B Obnova sgrafitové výzdoby vybraných ploch vnějšího pláště objektu
- D.C Obnova střešních konstrukcí a krytin
- D.D Vestavba mobilní divadelní scény, včetně zastřešení

Příslušný orgán k uvedené žádosti podle ustanovení § 14 odst. 1 zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů (dále jen památkový zákon), a v souladu se zákonem č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů, vydává toto

z á v a z n é s t a n o v i s k o .

V souladu s ustanovením § 14 odst. 3 památkového zákona je provedení obnovy objektu zámku v rámci projektu „Revitalizace zámku v Litomyšli, část I., Zámek Litomyšl – Božský zámek; projektová dokumentace expozic“, dle předložené projektové dokumentace (DPS a DZS), z hlediska zájmů státní památkové péče **přípustné** při dodržení následujících podmínek.

1. Účastník řízení bude v průběhu provádění obnovy zámku svolávat kontrolní dny, na které budou zváni projektant (architekt), příslušný restaurátor, zástupci příslušného orgánu a Národního památkového ústavu, generálního ředitelství.

2. Detaily pultového vikýře budou ověřeny na vzorcích. Na vzorcích bude prověřena technologie a způsob provedení pultového vikýře. Vzorky budou posouzeny v rámci kontrolního dne a teprve po odsouhlasení příslušným orgánem státní památkové péče, že vybraný vzorek odpovídá technologickým a vzhledovým požadavkům, lze pultový vikýř provést celkově.

3. V případě restaurování sgrafitové výzdoby bude po provedení navrhovaného restaurátorského průzkumu (z lešení) navržen technický a technologický způsob restaurování, včetně výčtu materiálů, chemických látek a způsobu jejich použití při restaurování. Místa a počet odběrných míst (sond) průzkumu budou zaznamenána v grafické podobě a uvedena v návrhu k samotnému provedení restaurování. V případě doplnění chybějící figurální části nebo dekoru sgrafita bude dokumentace obsahovat grafický návrh takového doplnění nebo rekonstrukce. Tento materiál bude přílohou nové žádosti o závazné stanovisko.

4. Nové archeologické nemovité nálezy, které by pozměnily předpokládané a plánované postupy předložené v projektové dokumentaci, budou řešeny neprodleně a průběžně na mimořádných kontrolních dnech, na které budou pozváni zástupci zpracovatele záchranného archeologického výzkumu, příslušného orgánu a Národního památkového ústavu, generálního ředitelství. Na základě výsledků těchto jednání bude upravena projektová dokumentace a předložena k vydání nového závazného stanoviska. Archeologické práce (ZAV) budou předcházet provedení odvětrávacích kanálů.

O d ů v o d n ě n í

Příslušný orgán státní památkové péče pro národní kulturní památky provedl řízení k žádosti Národního památkového ústavu, zastoupeného na základě plné moci panem Ing. arch. Tomášem Šantavým, Projektový ateliér pro architekturu a pozemní stavby s.r.o., o závazné stanovisko k revitalizaci zámku v Litomyšli, část I, „Zámek Litomyšl – Božský zámek" na pozemku parc. č. st. 5/1, k. ú. Záhraď, který je součástí areálu národní NKP „Zámek v Litomyšli". Žádost byla podána dne 15.07.2020. Tímto dnem bylo zahájeno řízení podle zákona č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů (dále jen správní řád). Žadatel přiložil k žádosti o závazné stanovisko projektovou dokumentaci (stupeň DPS a DZS, PD expozic) a plnou moc.

Areál zámku v Litomyšli byl prohlášen NKP nařízením vlády ČR č. 171/1998 Sb., ze dne 03.06.1998, o prohlášení některých kulturních památek za národní kulturní památky, a rovněž je součástí území zapsaného dne 02.12.1999 na Seznam světového dědictví UNESCO. NKP „Zámek v Litomyšli" je evidován v Ústředním seznam kulturních památek České republiky pod rejstříkovým číslem 128.

K předchozímu stupni projektové dokumentace pro vydání stavebního povolení „Revitalizace zámku v Litomyšli, část I, Zámek Litomyšl – Božský zámek", vypracoval Projektový ateliér pro architekturu a pozemní stavby s.r.o., odpovědný projektant Ing. arch. Tomáš Šantavý a Design By Hy, s.r.o., vydal příslušný orgán závazné stanovisko č. j. KrÚ – 9253/2017 OKSCR OKPP ze dne 09.03.2017.

Ve smyslu ustanovení § 14 odst. 6 památkového zákona bylo ve věci vydáno písemné vyjádření generální ředitelství Národního památkového ústavu (dále jen NPÚ) pod číslem jednacím NPÚ – 310/56726/2020 vypracované Ing. arch. Milošem Solařem, Ph.D.; Mgr. Janem Pařezem, Mgr. Lenkou Militkou, které bylo správnímu orgánu doručeno dne 19.08.2020. Ve vyjádření je uvedeno, že záměr revitalizace zámku v Litomyšli (část I.) je za podmínek v souladu se zájmem ochrany kulturněhistorických hodnot areálu NKP „Zámek v Litomyšli".

NPÚ ve svém písemném vyjádření reflektuje tyto kulturněhistorické hodnoty: „Vzhledem k charakteru, historickému vývoji a mimořádné hodnotě zahrnuje poznání kulturněhistorických hodnot zámku více rovin. Nejzávažnější jsou hodnoty, pro které byl zapsán na Seznam světového dědictví, tedy zachování a presentace dobře dochovaného renesančního sídla. Významné jsou ale i hodnoty spojené s dochovanými archeologickými situacemi, včetně dokladů středověkého stavu. Významnou památkou sui generis je zámecké divadlo včetně dochovaných kulis. Připomenout je vhodné nejen mimořádnou uměleckou a historickou hodnotu sgrafitové výzdoby, ale také hodnotu její vrstevnatosti, protože současnému stavu poznání odpovídá názor, že všechny dochované vrstvy (renesanční sgrafita, barokní sgrafita realizovaná po požáru v roce 1635 a sgrafitová výzdoba z obnovy 1973-1989) jsou již plnohodnotnou součástí dochovaného stavu. Pro všechna období je zásadním požadavkem ochrana a respektování autenticity. Je však potřeba si uvědomit, že „autenticita" má v této souvislosti více různých významů, které zahrnují nejen respekt k dochované hmotě, ale také autenticitu výtvarné podstaty architektonického nebo uměleckého díla (otázka presentace), autenticitu dochovaného stavu (vrstevnatost) a autenticitu provedení, včetně užití dobově adekvátních materiálů a technologií". Navrhovaná obnova objektu zámku nebude mít negativní dopad na výše popsané kulturněhistorické hodnoty NKP „Zámek v Litomyšli".

Účastník řízení (ing. arch. T. Šantavý) se dne 28.08.2020 vyjádřil k jednotlivým podmínkám písemného vyjádření NPÚ – 310/56726/2020 a vypracoval k nim technické zprávy – dodatky: „Revitalizace zámku v Litomyšli, část I, Projekční práce – Zámek Litomyšl – Božský zámek, část: D.A, D.B, D.C a D.D, srpen 2020 (stupeň DPS). Technickou zprávu – dodatek vypracoval: Projektový ateliér pro architekturu a pozemní stavby s.r.o., odpovědný projektant: Ing. arch. Tomáš Šantavý a Design By Hy, s.r.o.

Ve smyslu ustanovení § 14 odst. 6 památkového zákona bylo k jednotlivým částem technických zpráv (dodatky) opětovně vydáno písemné vyjádření NPÚ pod číslem jednacím NPÚ – 310/72506/2020 vypracované Ing. arch. Milošem Solařem, Ph.D., které bylo správnímu orgánu doručeno dne 12.01.2021. Ve vyjádření je uvedeno, že zpracování připomínek NPÚ do předmětné technické zprávy je v souladu se zájmem ochrany kulturněhistorických hodnot areálu NKP „Zámek v Litomyšli" za podmínky.

Účastníku řízení byla v souladu s ustanovením § 36 odst. 3 správního řádu dána možnost vyjádřit se k podkladům pro rozhodnutí a uplatnit své připomínky a náměty do 27.01.2021. Účastník řízení tuto možnost nevyužil.

Odůvodnění podmínek:

Ad 1. Požadavek na kontrolní dny je v souladu s § 28 odst. 2 písm. f) a § 32 odst. 2 písm. g) památkového zákona.

Ad 2. Podmínka č. 2 byla stanovena v souladu s ustanovení § 9 odst. 4 písm. a), písm. b) a písm. c) vyhlášky č. 66/1988 Sb., kterou se provádí památkový zákon. NPÚ v této věci uvedl: „Tradiční pultový vikýř daného typu byl obvykle tvořen předsazeným subtilním truhlářským čelem, které překrývalo omítané bočnice za sebou. Pokud to bude možné, považuje Národní památkový ústav za žádoucí, aby nejen střešní krytina a úprava komínů, ale i veškeré další architektonické detaily respektovaly historickou podobu, a to se týká i vikýřů".

Ad 3. Podmínka č. 3 byla stanovena v souladu s ustanovením § 10 odst. 3 písm. a) a písm. b) vyhlášky č. 66/1988 Sb., kterou se provádí památkový zákon. Invazivní restaurátorský průzkum sgrafitové výzdoby v částech fasády s lidskými nebo zvířecími figurami musí provádět restaurátor s povolením Ministerstva kultury ČR k restaurování malířských uměleckých děl – figurální sgrafita. Invazivní restaurátorský průzkum sgrafitové výzdoby v částech fasády pro plochy se sgrafitovými psaníčky nebo jednoduchými ornamenty musí provádět restaurátor s povolením Ministerstva kultury ČR k restaurování nefigurálních uměleckořemeslných děl ze štuku. Invazivní restaurátorský průzkum pro plochy se sgrafitovými psaníčky nebo jednoduchými ornamenty může rovněž provádět restaurátor s povolením Ministerstva kultury ČR k restaurování malířských uměleckých děl – figurální sgrafita. Tento požadavek vychází z § 14 odst. 8 památkového zákona a § 10 odst. 3 vyhlášky č. 66/1988 Sb., kterou se provádí památkový zákon. Konkrétní restaurátorské specializace jsou uvedeny na základě přílohy č. 1 památkového zákona.

Prvky architektonicko-stavebního řešení, pro které jsou předepsány průzkumy a konkretizace způsobu obnovy či restaurování, musí být v souladu s § 14 odst. 7 památkového zákona projednány v průběhu zpracování s NPÚ a výsledný návrh obnovy (restaurování) musí být předložen příslušnému orgánu k vydání nového závazného stanoviska (§ 14 odst. 1 památkového zákona).

Ad 4. V souvislosti s navrhovanými zásahy do terénu objektu zámku, včetně zásypů podlah (kleneb) v interiéru a snímání části podlah ve sklepě, nelze vyloučit, že dojde k nálezu významných archeologických situací (nálezů), které bude pro jejich historickou hodnotu žádoucí zachovat na místě. Tímto může být ohrožen navrhovaný záměr stavebních úprav a dokumentace bude muset být přiměřeně upravena. V případě, že dojde k významnému archeologickému nálezu, budou práce přerušeny a bude svolán mimořádný kontrolní den, na který budou pozváni zástupci zpracovatele záchranného archeologického výzkumu, příslušného orgánu a Národního památkového ústavu, generálního ředitelství. Na základě výsledků těchto jednání bude upravena projektová dokumentace, aby bylo zaručeno uchování archeologických nálezů.

Příslušný orgán upozorňuje, že území národní kulturní památky zámku v Litomyšli je dle památkového zákona územím s archeologickými nálezy, a je třeba dodržovat povinnosti vyplývající z § 22 odst. 2 a § 23 odst. 2 památkového zákona.

§ 22 odst. 2 památkového zákona zní: „Má-li se provádět stavební činnost na území s archeologickými nálezy, jsou stavebníci již od doby přípravy stavby povinni tento záměr oznámit Archeologickému ústavu a umožnit jemu nebo oprávněné organizaci provést na dotčeném území záchranný archeologický výzkum. Je-li stavebníkem právnická osoba nebo fyzická osoba, při jejímž podnikání vznikla nutnost záchranného archeologického výzkumu, hradí náklady záchranného archeologického výzkumu tento stavebník; jinak hradí náklady organizace provádějící archeologický výzkum. Obdobně se postupuje, má-li se na takovém území provádět jiná činnost, kterou by mohlo být ohroženo provádění archeologických výzkumů“. Vzhledem k tomu, že navržené práce předpokládají výkopové zemní práce (provětrávací dutina, instalování základů pro mobilní zastřešení nádvoří, rekonstrukce sítí, zásypy v interiéru, snímání podlah ve sklepě), bude nutné výše uvedené povinnosti splnit v předstihu, aby se předešlo komplikacím při samotné výstavbě. Příslušný orgán upozorňuje, že je nutné začlenit záchranný archeologický výzkum (ZAV) do celkového rozpočtu a zásad organizace výstavby, které budou konzultovány s oprávněnou organizací pověřenou prováděním archeologického výzkumu. ZAV bude omezen pouze na projektované stavební plochy, které budou odkryty v rámci stavebních úprav, a nebude rozšiřován.

Příslušný orgán upozorňuje, že nesgrafitované omítky II. nádvoří (omítková bosáž) představuje uměleckořemeslnou práci, a proto navrhované invazivní restaurátorské průzkumy musí provádět restaurátor s povolením Ministerstva kultury ČR k restaurování polychromovaných uměleckořemeslných děl ze štuku. Restaurátorský průzkum může rovněž provádět restaurátor s povolením Ministerstva kultury ČR k restaurování polychromovaných sochařských uměleckých děl ze štuku či malířských uměleckých děl (polychromie na sochařských dílech). Tyto požadavky vychází z § 14 odst. 8 památkového zákona a § 10 odst. 3 vyhlášky č. 66/1988 Sb., která provádí památkový zákon. Konkrétní restaurátorské specializace byly určeny na základě přílohy č. 1 památkového zákona.

Příslušný orgán upozorňuje, že profilované kamenné ostění oken (profilovaná šambrána, římsa na volutových konzolách KA/01 a KA/02, diamantová bosáž šambrány KA/03 představuje uměleckořemeslnou práci, a proto navrhované invazivní restaurátorské průzkumy musí provádět restaurátor s povolením Ministerstva kultury ČR k restaurování polychromovaných uměleckořemeslných děl z kamene. Restaurátorský průzkum může rovněž provádět restaurátor s povolením Ministerstva kultury ČR k restaurování polychromovaných sochařských uměleckých děl z kamene či malířských uměleckých děl (polychromie na sochařských dílech). Tento požadavek vychází z § 14 odst. 8 památkového zákona a § 10 odst. 3 vyhlášky č. 66/1988 Sb., kterou se provádí památkový zákon. Konkrétní restaurátorské specializace jsou uvedeny na základě přílohy č. 1 památkového zákona.

Příslušný orgán upozorňuje, že dekorované kamenné portály (hlavní portál UK/1.3, portál UK/1.4, „rustikální" portál KA/D.1, portál s diamantovou bosáží KA/D.2, portál dveří s nadsvětlíkem – diamantová bosáž KA/0.11) představují uměleckořemeslnou práci, a proto navrhované invazivní restaurátorské průzkumy musí provádět restaurátor s povolením Ministerstva kultury ČR k restaurování polychromovaných uměleckořemeslných děl z kamene. Restaurátorský průzkum může rovněž provádět restaurátor s povolením Ministerstva kultury ČR k restaurování polychromovaných sochařských uměleckých děl z kamene či malířských uměleckých děl (polychromie na sochařských dílech). Tento požadavek vychází z § 14 odst. 8 památkového zákona a § 10 odst. 3 vyhlášky č. 66/1988 Sb., kterou se provádí památkový zákon. Konkrétní restaurátorské specializace jsou uvedeny na základě přílohy č. 1 památkového zákona.

Příslušný orgán upozorňuje, že historické mříže mezaninu UKO/M.1-7 a mříže UKO/1.2 představují uměleckořemeslnou práci, a proto navrhované invazivní restaurátorské průzkumy musí provádět restaurátor s povolením Ministerstva kultury ČR k restaurování polychromovaných uměleckořemeslných děl z obecných kovů. Restaurátorský průzkum může rovněž provádět restaurátor s povolením Ministerstva kultury ČR k restaurování polychromovaných sochařských uměleckých děl z kovu či malířských uměleckých děl (umělecká díla na kovových deskách, polychromie na sochařských dílech). Tento požadavek vychází z § 14 odst. 8 památkového zákona a § 10 odst. 3 vyhlášky č. 66/1988 Sb., kterou se provádí památkový zákon. Konkrétní restaurátorské specializace jsou uvedeny na základě přílohy č. 1 památkového zákona.

Příslušný orgán upozorňuje, že historická výmalba (povrchová úprava) na interiérových omítkách (místnost starého divadla 3.06, 3.07, 3.04; soklová část chodby 3.09, tribuna kaple 3.36, 3.37; sloupový sál 1.30, pokladna 1.40, chodba bočního schodiště 3.38, 1.42, 2.40), představuje uměleckořemeslnou práci, a proto navrhované invazivní restaurátorské průzkumy musí provádět restaurátor s povolením Ministerstva kultury ČR k restaurování polychromovaných uměleckořemeslných malířských děl. Průzkum může rovněž provádět restaurátor s povolením Ministerstva kultury ČR k restaurování malířských uměleckých děl a restaurátor s povolením Ministerstva kultury ČR k restaurování polychromovaných sochařských uměleckých děl. Tento požadavek vychází z § 14 odst. 8 památkového zákona a § 10 odst. 3 vyhlášky č. 66/1988 Sb., kterou se provádí památkový zákon. Konkrétní restaurátorské specializace jsou uvedeny na základě přílohy č. 1 památkového zákona.

Příslušný orgán upozorňuje, že historická výmalba na dřevěných prvcích v místnostech 3.09, 3.35, 3.36 a 3.37 představuje uměleckořemeslnou práci, a proto navrhované invazivní restaurátorské průzkumy (předběžný restaurátorský záměr) musí provádět restaurátor s povolením Ministerstva kultury ČR k restaurování polychromovaných uměleckořemeslných děl ze dřeva. Průzkum může rovněž provádět restaurátor s povolením Ministerstva kultury ČR k restaurování uměleckořemeslných malířských děl, malířských uměleckých děl (umělecká díla na dřevěných deskách, polychromie na sochařských dílech) a polychromovaných sochařských uměleckých děl ze dřeva. Tento požadavek vychází z § 14 odst. 8 památkového zákona a § 10 odst. 3 vyhlášky č. 66/1988 Sb., kterou se provádí památkový zákon. Konkrétní restaurátorské specializace jsou uvedeny na základě přílohy č. 1 památkového zákona.

Příslušný orgán v průběhu správního řízení posuzoval žádost z hlediska jejího souladu s platnými právními předpisy. Při vyhotovení závazného stanoviska vycházel z předložené žádosti (projektové dokumentace k provádění stavby a zadání stavby), technických zpráv (dodatky), písemných vyjádření NPÚ a znalosti místních poměrů. Došel k závěru, že požadované práce jsou přípustné za předpokladu, že budou plně respektovány podmínky uvedené ve výroku tohoto rozhodnutí.

P o u č e n í o o d v o l á n í

Proti tomuto rozhodnutí se lze podle §§ 81 až 83 správního řádu odvolat do 15 dnů ode dne jeho doručení k Ministerstvu kultury České republiky, a to podáním učiněným u Krajského úřadu Pardubického kraje, odboru kultury, sportu a cestovního ruchu, oddělení kultury a památkové péče.

OTISK ÚŘEDNÍHO RAZÍTKA

Mgr. Milan Novák
vedoucí odboru

Na vědomí: NPÚ, generální ředitelství